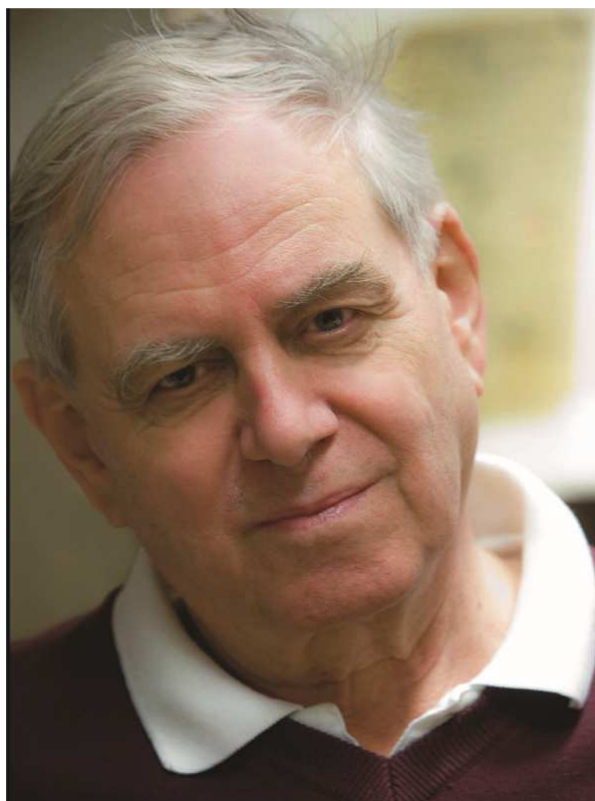

VÁRADY KRISZTINA
**DOBSZAY LÁSZLÓ: A HANGOK VILÁGA C. SZOLFÉZSKÖNYV
ALKALMAZÁSA A ZENEISKOLÁKBAN 5/4.**
**A kötetek zenei anyagának dallami és harmóniai elemzése,
a hallásfejlesztés gyakorlatai**

Dobszay László

Dobszay tankönyvsorozatának dallami, harmóniai elemzése összetett feladat. A kötetek anyagának, a tananyag pedagógiai céljának változásával az elemzés szempontjai is változnak. Az I. II. III. kötetben célunk elsősorban a pentatónia hétfokúság felé való kiterjesztésének állomásait nyomon követni, valamint feltárni az új hangközök, hangnemek bevezetésének és a polifon hallás kialakításának lépcsőfokait. A műzenével foglalkozó IV. V. VI. kötet analízise elsősorban a funkciós hallás kialakításának lehetőségeire irányul, a dallamanyag fokozatosan bővülő zenei jelenségeinek elemzésével. A 6 kötet valamennyi dallamának, gyakorlatának elemzése nem célunk. Analízisünk a tankönyv-sorozatból azon idézeteket emeli ki, melyek módszertanilag a

legfontosabbak, vagy legérdekesebbek. A IV. V. és VI. kötet dallamanyagához kapcsolódó gyakorlatokat nem ismertetjük részletesen, a fejezet rövid összefoglalást tartalmaz e három kötet legfontosabb gyakorlataiból. A zenei írás és improvizáció néhány gyakorlata is szerepel a fejezetben. E területek fejlesztése nagyon fontos a teljes zenei képzés szempontjából. A zenei hallás fejlesztésének különböző területei – belső hallás, hangszínhallás, „gyorshallás”, polifon- és funkciós hallás – a hozzájuk kapcsolódó feladatokkal illusztrálva találhatók az elemzésben.

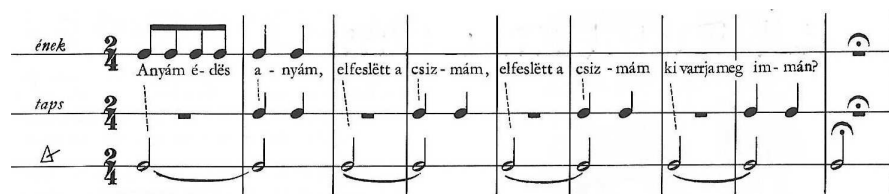
I. kötet

Szeptember: A szeptemberi dallamanyag az előképzős anyag ismételése. A dalok hangkészlete *pien-hang* nélküli *lá-pentaton*. Kivételt képez a 18. gyakorlat, melynek célja a sorvégi variáns-gyakoroltatás. A pentaton fordulatok gyakorlása mellett az elsődleges pedagógiai cél az egyszerű anyagon megjelenő többszólamúság bevezetése.²¹⁹ A sorozatban megjelenő, a többszólamú hallás fejlesztésére irányuló feladatokat négy nagy csoportra oszthatjuk nehézség szerint.²²⁰ A hónap tananyagában az 1. és 2. típusú gyakorlatcsoporttal egyaránt találkozhatunk. A ritmushangszer- ill. „zongorakíséretes” dalok közt háromszólamú példákat is találunk (1).²²¹ (124. ábra)

²¹⁹ A 60' évek elején megjelent pedagógiai-módszertani írások (egységes, országosan elfogadott módszertani alapelvek híján) különféle képpen vélekedtek a polifon hallás fejlesztéséről, bevezetésének idejéről a zeneiskolai oktatásban. *Máriássy István* 1963-ban megjelent cikkében a többszólamú hallás fejlesztésének idejét „már” a zeneiskola 6. osztályának elvégzése utánra teszi. Véleménye szerint az a funkciós hallásból különösebb erőfeszítés nélkül kialakul. (*Máriássy, I.: A polifon hallás fejlesztéséről* In: *Parlando* 1963/11. 8. o.) A cikk szakmai vitákat provokált. *Péter Miklós* a „hallásfejlesztés konkrét pedagógiai munkájának bagatellizálásával” vádolta a szerzőt. (*Péter, M.: A polifon-hallás fejlesztéséről* In: *Parlando* 1964/1. 19. o.) 1966-ban *Máriássy* revideálta nézeteit, s részletes útmutatást ad, miként fejleszthető a polifon hallás a zeneiskola előkészítő osztályától kezdve a harmadik osztállyal bezárólag. (*Máriássy, I.: Többszólamú hallást fejlesztő módszerek* In: *Parlando* 1966/11. 12-19. o.)

²²⁰ 1. típus: *Dallamok ritmikus kísérettel* (triangulum, taps, ritmushangszerek) 2. típus: *Egy-egy kísérőhang ill. tartott hang a 2. szólam* 3. típus: *Változtatás hangközökben vagy szabadabb ritmikával megszólaló 2. szólam* 4. típus: *Hangközök, hangközmenetek*. Az első kötetben elsősorban könnyebb példákkal találkozunk az első két csoportból.

²²¹ A „zongorakíséret” itt még csak 1-1 hang dallamhoz való hozzájátszásából áll.

124. ábra 1. típusú többszólamúság

Egyszerű többszólamúságot kapunk, ha a dalok fő hangjaiból készítünk kísérszólamot (2). (125.ábra)

125. ábra 2. típusú többszólamúság tartott hanggal

A kötet második része a d'-a' penatchordot gyakoroltatja, melyben megjelenik a „fisz”. Intonációban a dúr és moll pentachord, valamint a k2-n2 közti különbség megfigyeltetése, gyakoroltatása a feladat.

Október: Törzsanyag: ereszkedő, lefelé kvintváltó, lá-pentaton dalok. A hónap mintadala: *Volt nekem egy kecském...* Két dal (26. 33.) tartalmazza a „ti” hangot, mely a „dó” és a „lá” közti átmenő-szerepet tölti be. A pentaton hangkészletre jellemző kvartokat (lá-pentatonban: lá-ré; dó-pentatonban: szó-dó) a 27 AB olvasópélda gyakoroltatja. A kvartvázat szemlélteti egy kétszólamú példa is (23). A középső sorban a hónap mintadala látható, kétféle kísérszólammal (alá-fölé írva). Mindkét kísérszólamban a népdal „lusta” változata látható, mely kiemeli a dallam gerinc-hangjait és kvart-lépéseit.²²² A példa a 2. típusú feladatok csoportjába tartozik, együtthangzásai: tiszta prim

²²² A két kísérszólam csak ritmikában tér el egymástól.

The image shows the musical notation for 'The Alphabet Song' in 2/4 time. It consists of three systems, each with a melody line and a bass line. The letters of the alphabet are written below the notes in the bass line. The first system covers the letters A through G, the second system covers H through O, and the third system covers P through Z. The melody is simple and repetitive, using eighth and quarter notes. The bass line provides a steady accompaniment with quarter notes. The song is divided into three parts, each with a first and second ending. The first ending leads back to the beginning of the song, and the second ending leads to the final note.

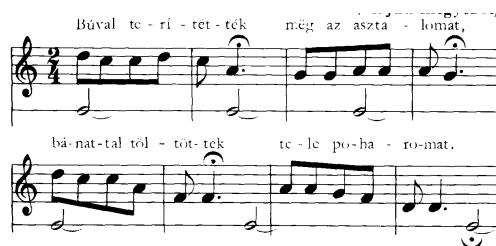
E/

szó ————— mi dó

d ————— szó —————

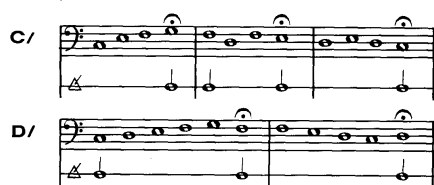
146

Az osztott figyelem fejlesztésének gyakorlata az 1. típusú többszólamúság csoportjába tartozik (68) A kísérőszólamot a dallam adott hangjaival egyidejűleg kell megszólaltatni.²²⁵ A feladat sokoldalú figyelmet kíván: vizuálisan és auditíve is kell figyelni a dallamot, majd a jelölésnél pontosan megszólaltatni a hangszert. A feladatot nehezíti, hogy a dallam sorvégi koronákkal tűzdelt *parlando* előadásmódú népdal, tehát az ütések ideje nem „mérhető ki” mechanikusan.(128. ábra)

128. ábra 1. típusú többszólamúság parlando népdal feldolgozásában

A 241 CD feladatban a koronák biztosítják, hogy a ritmushangszer ne mechanikusan, „kimért időben” szólaljon meg, hanem valóságosan alkalmazkodjék az énekes tempójához, dinamikájához. Az énekesnek levegővétellel kell jeleznie a koronáról való elmozdulás után az új frázis kezdetét, így mindkét szólam előadójával szembeni igény az auditív figyelem.²²⁶ (129. ábra)

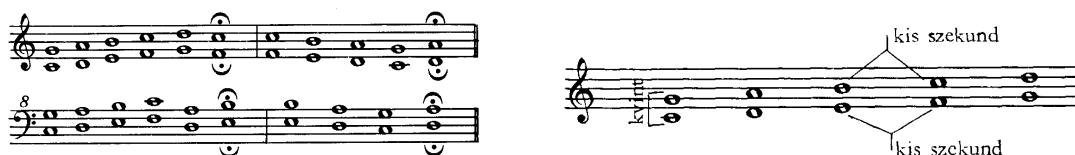
129. ábra 1. típusú többszólamúság olvasógyakorlatban

²²⁵ A kísérőszólam lehetőleg triangulumon vagy egyéb hosszan csengő ritmushangszeren szólaljon meg.

²²⁶ E feladatoknál a tempó mindig nyugodt, hogy legyen idő az együtthangzás megfigyelésére. A későbbi kamarazene, kamaraének alapvető feltétele az összes szólam lineáris és vertikális hallása, e készség kialakítására a zenetanulás kezdetétől nagy gondot kell fordítanunk.

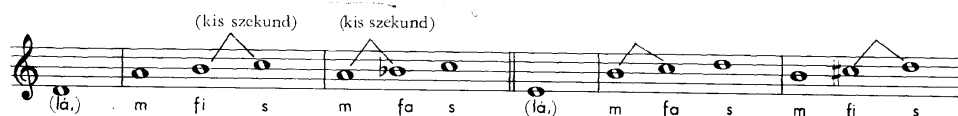
A 2. rész tartalmazza a hangkészlet folyamatos bővítésének gyakorlatait és a relatív szolmizációs gondolkodást fejlesztő feladatokat. E feladatok célja, hogy a gyermek megtalálja az adott motívumhoz a legalkalmasabb szolmizációt kottakép után.

A középkori hangzásvilágot idéző gyakorlatban kvintek mixtúraszerű éneklését kéri *Dobszay*. A kapcsolódó feladat célja az intonáció fejlesztése mellett a k2-n2 gyakorlása és a T5 tudatosítása. (130. ábra)

130. ábra Kvintek mixtúraszerű énekltetése és egy kapcsolódó feladat (247 D és 246)

December: A hangkészlet a „fi” – hanggal bővül. Decemberi mintadal: *Télen nagyon hideg van...* A hónap népdalanyaga az ereszkedő, pentaton, soronként 7 szótagú népdalok köré csoportosul. A „fi” megjelenése mellett – ami a kvintváltó dalok egy rendszerben való szolmizáltatásából adódik - a tananyag a pentaton két leggyakoribb pien- hangját („fá” és „ti”) gyakoroltatja változatos példákkal. A „ti” hang a 80. gyakorlatban jelenik meg először diktálásban. A „fá” és a „fi” hangot összehasonlító gyakorlat (89) a hangokat a vonalrendszerbe helyezve az írásmódok megfigyelésére is alkalmat ad. (131. ábra) A hónap utolsó népdala mindhárom pien-hangot tartalmazza.

131. ábra "Fá -fi" összehasonlításának gyakorlata

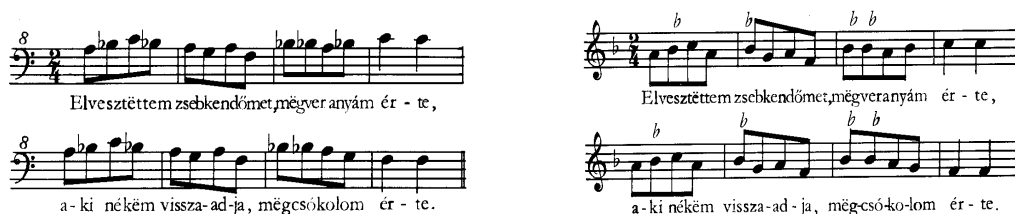
A belső hallás fejlesztésének „alappéldája” a 2/4-es dallam (99), melynek motívumai közé kétütemnyi triangulumon hangzó kísérszólam

ékelődik. A hangot belső hallással kell rögzíteni a következő belépésig. Bármely népdallal, zenei idézettel gyakoroltatható.²²⁷ (132. ábra)

132. ábra Belső hallást fejlesztő gyakorlat

A 2. részben a k2 elméleti összefoglalása után a módosítójelek, és az előjegyzés közti különbségeket ismerteti a tananyag (274-275)²²⁸ (133. ábra)

133. ábra A módosítójelek, és az előjegyzés összevetése

A hangkészlet bővítésére Dobszay összekapcsolja az e hónapban gyakoroltatott c'-g' és f'-c'' pentachordokat. A két hangkészlet összekapcsolása révén a példa (263) már a hétfokúság felé nyit. (134. ábra)

²²⁷ A belső hallás fejlesztésének másik alapvető gyakorlata, amikor a gyermekek éneklék a dalt, majd pl. tapsolásra magukban folytatják, újabb jelzésre ismét hangosan éneklék. Az intonáció mellett e gyakorlat a tempóváltozásra és dinamikai árnyalás követésére is nevel. (Pl. amennyiben a „némán” éneklés területén crescendo található, azt hangoztatás nélkül is fel kell építenie a gyermeknek, s a hangos éneklést jelző taps után a megfelelő dinamikával kell megszólaltatnia a dallamot.)

²²⁸ Dobszay ismét egy általánosan ismert, népszerű dalt használ, kevésbé ismert, ill. teljesen ismeretlen dallamvariánssal. Nem tartjuk szerencsésnek e megoldást, a gyermekek már óvodában találkoznak az „eredeti” dallammal. Az ismert dallamtól való eltérés alkalmazásának nincs kézzelfogható pedagógiai haszna. A kötet e pontján a szerkesztés sem célszerű. Az egyik példa a 183. oldalon, a másik a 184. oldalon található. A lapozás miatt a kétféle írásmód összevetése nem könnyű, ráadásul a dallam sem tökéletesen azonos. Részletesebben lásd.: *Az eredmények bemutatása, összegzés* fejezetben.

134. ábra Hétfokúság felé mutató olvasógyakorlat

Január: Az eddigi tananyagot ismétlő hónap. Újdonságot jelentenek az oktávnál nagyobb hangterjedelmű pentaton népdalok. A pien hangok gyakorlása folytatódik, betűkottás és vonalrendszerben lejegyzett gyakorlatokkal egyaránt.

A *Cifra palota* kezdetű népdal intonációs nehézséget okozhat. A dal 2. ütemében lefelé lépő dúr kvartszext–akkordbontás (mi’- dó’-szó) található. Ez a lépés kevésbé jellemző a magyar népdalok fordulataira. A tankönyv 2. részében a hangközismeret a terccel bővül.²²⁹ Cél a tercek megfigyelése, intonálása tartott hanghoz (278 A). Újabb elméleti összefoglalást találhatunk a szekundok eddig megismert hangkészletekben való megjelenéséről.(291)

Az auditív és vizuális elemek összekapcsolásának feladata az un. „éneklő ceruza” játék (285). A vonalrendszer alá leírt szolmizációs hang éneklése közben kell a hangot a vonalrendszerbe kottázni. A gyakorlat fejleszti az intonációt, gyakoroltatja a hangzás és írott kotta, valamint a szolmizáció és az abszolút rendszer összekapcsolását, fejleszti az kottaírási és kottaolvasási-készséget.²³⁰ (135. ábra)

²²⁹ Az eddigiekben a T1, T4, T5, T8, valamint a k2-n2 került tudatosításra.

²³⁰ Az ilyen típusú példánál az éneklés legyen mindig halk, a tempó pedig lassú, hogy a gyermeknek legyen ideje a hangmagasság kontrollálására és az írásfeladat végrehajtására is. A hagyományos diktálás közben nem megengedett az éneklés!

135. ábra "Éneklő ceruza" játék

Február: Új anyag a kvintváltás és a kétrendszerű szolmizáció bevezetése. Az előző hónapok kvintváltó népdalanyaga nagy mennyiségű hallási tapasztalata után elkezdődik a kvintváltás tudatosítása. A kvintváltást az 1. és 3. népdalsor analóg helyének (2. és 6. ütem) összevetésével magyarázza *Dobszay*.²³¹ A kvintváltás még e hónapban megjelenik diktálásban is. (136. ábra)

A/ 4/4 l l s s r r s l l s s r r m r r d d s, s, d r r d d s, s, l,
 B/ l ti s m r r s l ti s m r r m r m d l, s, s, d r m d l, s, s, l,

A re-szó lépésre kvint távolságból szó,-dó felel.

„Kvintváltás van köztük”:

Keress re-szó kvart lépést az eddig tanult darabokban!

136. ábra Kvintváltás szerkezetét magyarázó ábra

Az intonációs készség fejlesztésének feladatában (142) hangszeren játszott dallamot kell imitálni, a hangszerről átvéve a hangot.²³² Az énekhang és a hangszer különböző hangszínei miatt igényes e feladat.

Az első, nagyobb apparátusra feldolgozott, kamarazenei élményt nyújtó népdalfeldolgozás a hónap végén található. A *Házasodik a tücsök* kezdetű népdal öt kísérszólammal ellátva, pontos együttműködést és nagy zenei

²³¹ A kvintváltás tudatosítása alapos előkészítés után történik. Az előző hónapok szolmizáció-kereső feladatai, a T5 hangköz rögzítését segítő gyakorlatok és a kvintváltó népdalanyag tanulása mind a kvintváltás elméleti rögzítését készítette elő.

²³² Bármilyen rendelkezésre álló dallamhangszerrel dolgozhatunk.

élményt ígér (158). (137. ábra) Feldolgozása több órán keresztül, szakaszosan történhet.

A feldolgozás egyik lehetséges sorrendje:²³³

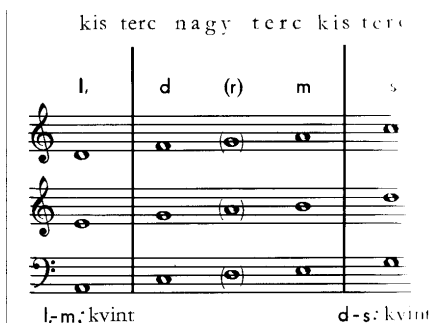
1. népdal megtanítása
2. népdal + taps megszólaltatása
3. triangulum + zongoraosztinató összehangolása
4. dallam + triangulum + zongora
5. dallam + gordonka üres kvintjei + taps
6. hegedű üres húron való pizzicato-ja
7. dallam + vonósok
8. tutti

Há-za-sodik a tücsök, szűnyog lányát ké - ri, csiszég-csoszog a te-tű, násznagy akar len - ni,
o-da ugrik a bolha, vőfély akar len - ni, minden-fé-le csúf bogár vendég akar len - ni.

137. ábra *Házasodik a tücsök* c. népdal kamarazenei feldolgozása

²³³ Más sorrend is felépíthető, de először minden esetben a dallamot kell megtanítanunk. A lehetőségekhez igazodva a hangszerek száma csökkenthető, vagy egy-egy hangszer mással helyettesíthető. Amennyiben lehet, ragaszkodjunk a sokféle hangszerhez. Hasznos a különböző hangszerek hangszíneinek megfigyelése miatt, emellett hangszerismerettel is színesíthetjük a szolfézssórárt.

A 2. rész februári anyagának fontos feladata (301) a tercek és a hangnemek tercszerkezetének rögzítése az eddigi hangkészletekben (C-dó, F-dó, G-dó). A hangnemek tercszerkezetének áttekintése szervesen előkészíti a későbbiekben tanulandó dúr- és moll hármashangzatokat, a tercekre épülő akkordikus - funkciós gondolkodást. A tercszerkezet alapján a dúr-moll paralelizmus is könnyen áttekinthetővé válik. (138. ábra)

138. ábra Hangnemek tercszerkezete

Sokoldalú fejlesztést tesz lehetővé az ütemenként tagolódó, trichord hangkészletű olvasógyakorlat (296). A tagolást az ütemek utolsó hangján lévő *fermáta* biztosítja. Feldolgozási folyamat:

1. az 1. csoport dúdolja a dallamot részenként
2. a 2. csoport hallás után énekli szolmizálva
3. egy gyermek énekli hangnévvel a dallamot, miközben a hangokat a hangszeren is kikeresi, majd játssza.

A feladat koncentrált figyelmet igényel. Az auditív, vizuális és motorikus ingerek egyaránt bekapcsolódnak a feladat végrehajtásába. Összekapcsolódik a dallam intonálása, meghallgatása, megfelelő szolmizáció kikeresése, a szolmizációhoz a hangnév megtalálása és a hangszeren való tájékozódás. (139. ábra).

139. ábra A készségfejlesztés különböző területeit összekapcsoló olvasógyakorlat

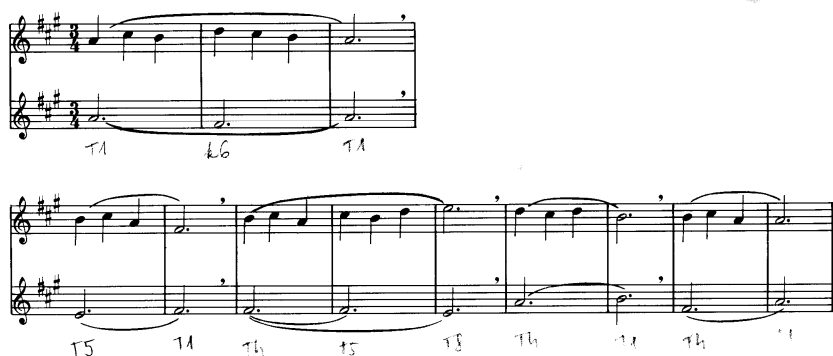
A 2. rész elméleti összefoglalást nyújt a módosítójelekről (310).

Március: Új anyag a 2# előjegyzésű hangnemek bevezetése, gyakoroltatása. A 2. rész tartalmazza az új hangnemek bevezetésének egyik alapvető gyakorlatát, melyben a módosítójelek szükségességét hallási tapasztalat alapján kell megállapítani (329). A feldolgozás módja: d alaphangról indulva a vonalrendszer fölé lejegyzett szolmizációs hangok kikeresése hangszeren, majd lejegyzése a kottába. Így a gyermek a hangszer segítségével képes saját magát javítani.

A 2. rész gyakorlatait a „ti” hang exponáltabb használata jellemzi. A „ti” hang az átmenő, ill. váltóhang-szerep mellett nagyobb lépésben is is megfigyelhető (pl: 323 A).

Az 1. részben folytatódik a szolmizációváltás gyakoroltatása (165, 174). A polifon gondolkodás fejlesztésének fontos feladata a 178. számú *kvintkánnon*.

Április: A tankönyv 1. része kevés anyagot tartalmaz, megkezdődik az évet lezáró ismétlés. E hónap központi feladata a 3# előjegyzésű A-dó és fisz-lá bevezetése, hallási tapasztalat alapján. A polifon hallást fejlesztő gyakorlatokban először található változatosabb hangközökben megszólaló kísérszólam és „valódi” hangközlánc (3. és 4. típusú gyakorlatok)

140. ábra 3. típusú többszólamúság változatos hangközökkel

The first system of musical notation for 'The Bird Song' is written on a single five-line staff. It begins with a treble clef and a key signature of two sharps (F# and C#). The melody consists of a series of eighth and sixteenth notes, with some notes beamed together. There are two measures in this system, separated by a vertical bar line. The notation includes various musical symbols such as stems, beams, and note heads.

ÖSSZEFOGLALÁS - az első kötet dallami, hallásfejlesztési jellemzői:

155

összefoglalásokat tartalmaz. Ennél hangsúlyozottabb különbségtétel a szerkesztésben pedagógiai szempontból megalapozatlan és hibás lenne.

A pentatónia diatóniává bővítésére *Dobszay* kétféle módszert alkalmaz. Az egyik, hogy két pentaton hangkészletet kapcsol össze egy olvasógyakorlatban, ezáltal a gyakorlat teljes hangkészlete eléri a diatóniát. A másik módszer alkalmazásánál a pien-hangokat tartalmazó népdalok feldolgozásával bővül a pentatónia. A diatónia elérése után a hangnemismeret 1b - 3#-ig bővül. Új hangnem bevezetések az adott hónap olvasópéldái, gyakorlatai a bevezetendő hangnemben találhatók a kötetben.

2. *Hangközök*: Tudatosításra kerülő hangközök: T1, T4, T5, T8, k2-n2, k3-n3. *Pozitív* vonás a tercszerkezet alkalmazása. Ez a módszer előkészíti a későbbi tanulmányok összhangzattani ismereteit. A T1, T5, T4, T8 tanítása a 2. típusú többszólamúság gyakorlatain keresztül történik. A 354. gyakorlatban együtthangzásban megjelenik a k6 hangköz, 1. osztályban azonban még nem kerül tudatosításra. A hangközelmélet megalapozza a későbbi hármashangzat-elméletet, a hangnemek felismerését, a dúr-moll jelleg megkülönböztetését azáltal, hogy a hangnemeket a tercszerkezettel tudatosítja.

3. *Elméleti ismeretek*: A hangközelmélet mellett a hangnemek tercszerkezetével, a dúr-moll paralelizmussal, a módosítójelek és előjegyzés szerepeivel és a szolmizációs és abszolút rendszer kapcsolatával foglalkozik a tananyag.

4. *Többszólamúság*: Elsősorban egyszerű többszólamú példák szerepelnek az 1. és 2. típusú gyakorlatokból, év végén 1-2 példa a 3. és 4. típusú gyakorlatokból. A tankönyv-sorozat egyik erénye, hogy a polifon gondolkodás és hallás fejlesztését korán elkezd.

A tananyag felépítésének *pozitív* vonása a homofon és polifon többszólamúság egyidejű bevezetése, a hangszeres tanulmányok követelményeinek is megfelelően. A többszólamúság bevezetése kis lépésekben történik, az egyszerű feladatoknál is megkövetelve a különböző

szólamok „áthallását”. Ideális esetben a tanuló nem csak lineárisan hall, hanem érzékeli a szólamok egymáshoz való viszonyát is.²³⁴ A tankönyv sok példával segíti e célt: tartott hang melletti éneklés, szünetekkel tagolt dallam, hangátvétel hangszerről, hangszeres kísérszólammal megjelenő olvasópéldák. A hangközök, hangközmenetek összeillesztése, biztos hallása és felismerése után a kísérő szólamoknak hangközökben és ritmikában egyre nagyobb szabadságot adva is közelíthetünk a polifónia felé. Első osztályban a többszólamú gyakorlatokat célszerű párokkal énekelteni a pontosabb ellenőrizhetőség miatt.

A hallásfejlesztés gyakorlatai: A kötet erénye, hogy a hallásfejlesztés minden területéhez – intonáció, belső hallás, polifon hallás – változatos, ötletes gyakorlatokat közöl. A belső hallás fejlesztésének egyik típusfeladatában a dallam szünetekkel megszakítva hangzik. A szünetek alatt a belső hallásban rögzített hangot a szünet után kell intonálni. A hallásfejlesztés egyik legkomplexebb példája az „éneklő ceruza” játék, melyben az intonáció, az íráskészség és az abszolút rendszer gyakorlása kapcsolódik össze. A hangszínhallást fejleszti az a feladat, melyben a dallamhangszerről kell átvenni a hangot. Ez esetben a hang tiszta éneklése mellett követelmény a dinamika egyeztetése is. A kötetben szereplő olvasógyakorlatok a kottaolvasási készség fejlesztésén kívül több terület gyakoroltatására is alkalmasak. Összekapcsolódnak a hangközelmélettel, a relatív-abszolút rendszer összefüggéseinek megértésével, a belső hallás fejlesztésével, a többszólamú gondolkodás és hallás fejlesztésével. Az I. kötet legfontosabb erénye, hogy olyan típusfeladatokat mutat be, melyek adaptálhatók a további tanévek tananyagának megfelelő pontjain.

²³⁴ E készség korai kialakítása rendkívül fontos. Az aktív zenélés közbeni folyamatos hallási kontroll kialakítása nem könnyű, de elengedhetetlen feladata a szolfézsoktatásnak. A pedagógiai cél nem csak a tiszta intonáció, hanem az előadói készség megalapozása, s a társas zenéléshez szükséges készségek kialakításának előkészítése.

II. kötet

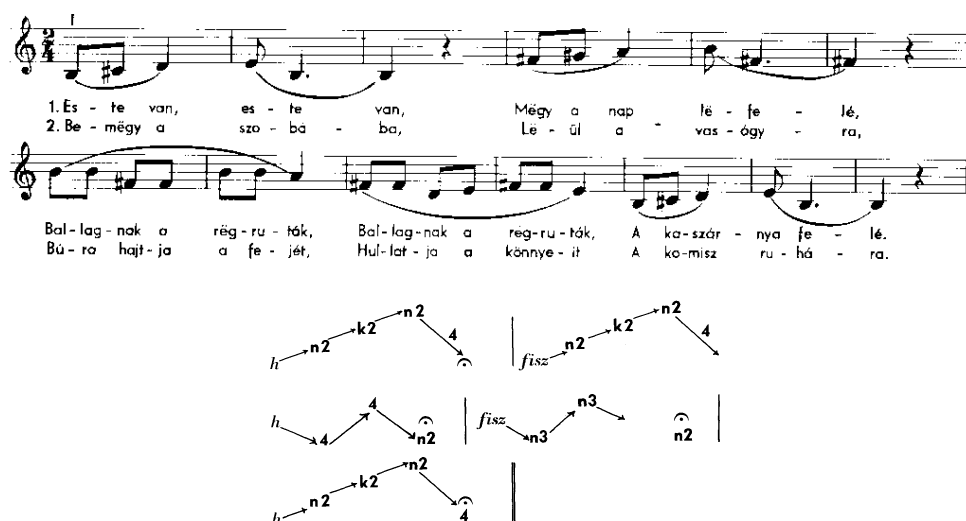
Szeptember: A kötet 1. részének kottaírási, hangkészlet-ismétlési, hangközénekklési feladatai az első osztályban tanult népdalokhoz kapcsolódnak. A gyakorló rész a G-dót, F-dót, C-dót ismételteti, az első osztályban már megismert tercszerkezetes felépítés alapján (Tk 138, 139, 140.o.). Az egy-egy hangnem tercszerkezetét mutató ábra után a feladatok az adott hangkészlet keretein belül maradnak.

Október: A kötet 1. része az új stílusú népdalok problematikáival, elsősorban a felfelé kvintváltással foglalkozik. Az előző évben tudatosított kvintváltás ismétlésére és elméleti összegzésére itt kerül sor. A hónap mintadalához - *A pilisi tiszta búza* (15) - kapcsolódó két jól áttekinthető, fontos feladat (19, 18) a népdal gerinchangjain szemlélteti a kvintváltást. (142. ábra)

1. A pi - li - si tisz - ta bú - za, Ki - haj - lott az or - szág - út - ra,
2. Ha én az - tat be - fog - hat - nám, Tisz - ta bú - za - val tar - ta - nám,
Még a fe - jét ki se hány - ta, Pá - ros ga - lamb mind el - vág - ta,
Tisz - ta bú - za - val tar - ta - nám, Gyöngyharmat - tal i - tot - gat - nám,
l, - r - l̂ | m - l - m̂ | m - l - m - r | l, - r - l̂

142. ábra Kvintváltó népdal és kapcsolódó feladata

Ugyancsak a kvintváltáshoz kapcsolódik egy új típusú feladat, mely a hangközintonálást helyezi a középpontba (44). Megadott hangról indulva, kötött ritmus nélkül kell lefelé ill. felfelé hangközöket énekelni. A kialakuló dallam az *Este van, este van* kezdetű népdal (45) gerinchangjaiból áll. (143. ábra)

143. ábra Kvintváltó népdal és kapcsolódó hangköz intonációs gyakorlat²³⁵

A hangkészlet a „szí” hanggal bővül. Gyakorlása olvasási, kottázási és diktálási feladattal történik (25-30, 32).²³⁶ A kötet 2. része a D-dó, h-lá-t ismételteti, a hangkészlethez kötődő hangköz-transzpozíciós és olvasási feladatokkal. A k2-n2 abszolút-rendszerben történő gyakorlása mellett (227) az októberi tananyagban megjelenik az első háromszólamú intonációs gyakorlat.

November: Folytatódik a kvintváltó népdalok feldolgozása, bővült hangkészletben és ritmusvilágban. Az 1. rész belső hallást, hangképzelést és intonációt fejlesztő példájában (55) a nagyobb lépéseket először belső hallásban kell kikeresni.²³⁷ (144. ábra)

144. ábra Belső hallást és helyes intonációt fejlesztő gyakorlat

²³⁵ A hangközlánc ábrájának 2. sorában az utolsó n2 távol került a nyíltól.

²³⁶ A gyermekek tudásának szélesedésével fordított arányban egyre kevesebb időt kell előkészítésre szánnunk. 1. osztályban a diktandóra az új hang bevezetése utáni hónapban került sor, 2. osztályban már ugyanazon hónap anyagában is megtalálható.

²³⁷ Az ilyen példákat mindig lassú tempóban, halkan kell végezni, esetleges disztónálásnál nem hangszerrel, hanem a másik szólamhoz viszonyítva, énekelve javítani.

Az eddig tanult skálában lévő hangok, hangközök rendszerezése látható a 145. ábrán (56). A gyakorlat az oktávot elsőként T5-re és T4-re osztja, majd a T5-ben a kezdő tercet, a T4-ben a k2 helyét figyelteti meg.²³⁸

145. ábra Skálához kapcsolódó hangközelmélet

A „fi” és „szi” hang dallamvariáns-írási példában szerepel. A 60 A B diktálási feladatban a két dallam közt csak kisebb eltérések vannak. A dallamvariáns-írás fontos feladat, az egyre differenciáltabb hallásra készíti a gyermeket.²³⁹

A kötet 2. részének tananyaga az A-dó, fisz-lá ismétlésével kezdődik.²⁴⁰ A kapcsolódó feladat (252) az *enharmónia* magyarázatát tartalmazza. Az egyszerű olvasópéldában „szi” hang található, mely fisz-lá –ban „eisz”-re esik. Megfigyelési szempont a vezetőhang helye az ötvonalas rendszerben és a zongora billentyűzetén.

A hallásfejlesztés új típusú gyakorlata (253 C) a „gyorshallás”-ra irányul. A feladat a zenei hallás azon területét fejleszti, mely a rövid idő alatt gyors tempóban megszólaló motívumot egy megadott szempontból figyeli: „Skálázzon le egy zongorista minél gyorsabban h, cisz, d vagy é-hangról az Á hangra. A többiek állapítsák meg, melyikről kezdte a futást.”²⁴¹ A feladat rövid ideig tartó, nagyfokú koncentrációt igényel. A pedagógia több területén alkalmazzák a figyelem ilyen típusú „sűrített” fejlesztését, mely az un. *holisztikus gondolkodásra* épül.²⁴²

²³⁸ A hangnemek megállapításában döntő jelentőségű a hangközelmélet bevonása. Ez a rendszerezés később a modális sorok értelmezését is megkönnyíti.

²³⁹ A ritmikai fejlesztésnél is talákoztunk e típusal, a ritmusvariáns-írást kérő példák ugyanebbe a csoportba tartoznak.

²⁴⁰ 1. osztály, áprilisi anyag.

²⁴¹ Forrás: Dobszay, L.: *A hangok világa II. kötet* 152. o. 253/C gyakorlat

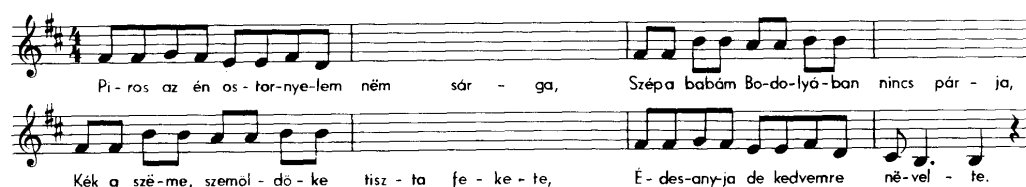
²⁴² Ezen az elven alapul a Magyarországon még kuriózumnak számító *Doman-módszer*. A módszer kidolgozója Glenn Doman, aki 1955-ben intézetet hozott létre a sérült gyerekek oktatásának segítésére. A módszerrel 4-5 hónapos csecsemőket „tanítanak”, megalapozva az olvasás (!) és idegen nyelv későbbi tanulását. Naponta öt alkalommal foglalkoztatják a gyermekeket, egy-egy foglalkozás pár percig tart. A

A szolmizáció, az abszolút rendszer és a módosítójelek használatát ötvözi a 146. ábrán látható feladat (255), melyben a szükséges módosítójelek beírását és a T1-ben hangzó 2. szólam zongorázását is kéri *Dobszay*.²⁴³

146. ábra A szolmizációt és abszolút rendszert összekapcsoló gyakorlat

December: A hónap tananyaga gyakoroltatja a pentatont jellemző kvart-lépéseket és a kétrendszerű szolmizációt. Keretes diktálásban (85 AB) találkozunk az új stílusú népdalok dallam- és ritmusfordulataival. Az improvizálás és a stílusérzék fejlesztésének fontos példája (82) a népdal sorzárlatának rögtönöztetése. (147. ábra)

147. ábra Keretes improvizáció népdalon

„Valódi” többszólamúság, változatos ritmikában és dallamon megszólaló 2. szólam jellemzi az *Esik eső* kezdetű *Kodály bicíniumot* (89). Tanítása több lépcsőben szükséges.²⁴⁴

gyermeknek táblákon mutatnak fel szavakat – tömondatokat – anyanyelvükön és emellett akár két idegen nyelven is, melyeket a tábla felmutatásával egyidejűleg ki is mondanak. A módszer azon a gyermekpszichológusok és agykutatók által feltételezett tényen alapul, hogy a csecsemők agya kb. egy éves korig más logaritmusok alapján tanul, mint a kisgyermeké vagy a felnőtteké.

²⁴³ A szolmizációt és az abszolút rendszert összevető példák nagyban segítik a kottaolvasási és írási készséget. A relatív szolmizációban jártas gyermekek jobb hatásfokkal írják a diktandókat. A beidegződött relációk a modern zene írását is megkönnyítik, mikrotonalitásokat minden műben fel lehet fedezni. (Isd: *Dobszay László: A szolmizáció In: Parlando 1961/7-8. szám 17-26. o.*)

²⁴⁴ A tanítás lehetséges sorrendje: 1. dal tanítása, 2. dal elosztása a két szólam között, 3. dallam+ 5-6. és 9-10. ütem ellenszólam, 4. dallam+ 7-8. és 11-12. ütem kíséret, 5. 13-16. ütem két szólamban – különös tekintettel a 13. ütem ritmikájára -, 6. végig két szólamban.

Január: A 2b – 3b előjegyzésű hangnemekkel bővül a hangnemismeret. A tankönyv első része kiemelten foglalkozik a c-lával. A hangnemkapcsolatok megfigyelését lehetővé tévő gyakorlatban (112 AB) egymás után található két „d” alaphangú, kvintváltó népdal. Az első dalban d= lá, a másodikban d= dó. A példán keresztül rögzíthető az azonos alapú hangnemek különbözősége. A 148. ábrán (109) az azonos alapra épített dúr, dallamos moll, lá sor fi-vel (dór) és természetes moll szerepel. A gyakorlat kapcsán megfigyeltethető a fá-fi, szó-szi elhelyezkedése, írásmódja a skálán belül. Az ábrán nem szerepel az összhangzatos moll. A gyermekek már ismerik e szolmizációs hangot, a tankönyv 2. felében műzenei példában is szerepel.²⁴⁵

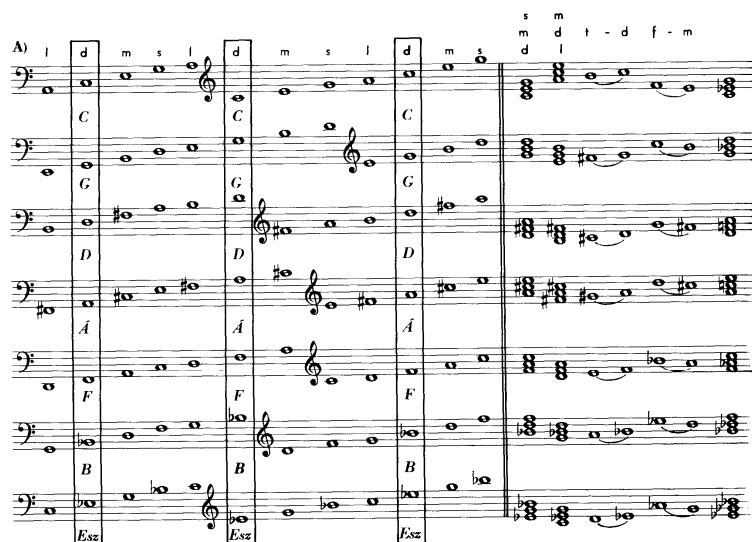

148. ábra Azonos alapra épített skálák

A tankönyv 2. része változatos gyakorlatokon segíti a két új hangnem rögzítését. A tercszerkezetes magyarázat után az összes eddigi hangnem - 3# - 3b – vázlata megtalálható (310), az alábbi sorrendben:

1. legfontosabb tercek, 2. dúr hármashangzat, 3. párhuzamos moll hármashangzat, 4. kis szekundok, 5. azonos alapú moll hármashangzat. (149. ábra)

²⁴⁵ 321. példa: Krieger e-moll menüett.

149. ábra Az ismert hangnemek elméleti magyarázata

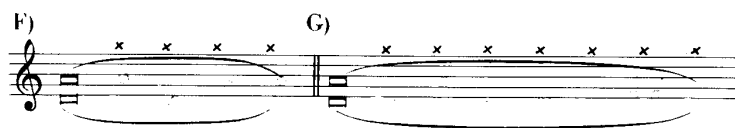
Február: Új hangnem nem kerül bevezetésre a hónapban. Az intonáció fejlesztésének fontos példájában a hangszeren megszólaló T5 mellett kell szolmizáció nélkül intonálni a rövid dallamokat (125 A-E). A gyakorlat lassú tempóban végezendő, folyamatosan kontrollálva a tiszta intonációt.²⁴⁶ (150. ábra)

150. ábra Intonáció tartott T5 hangköz mellett (125 ABC)

A gyakorlatot folytató írásfeladatban a gyermekek éneklik két szólamban a tiszta kvintet, s közben a tanár által diktált hangokat írják a kottába. Nagy pedagógiai haszonnal járó gyakorlat. A tartott hang tiszta intonációjának megőrzése mellett kell figyelni az írandó szólamot, viszonyítva az énekelt hanghoz, a lejegyzés pontosságát szem előtt tartva. (151. ábra)

²⁴⁶ Ez az új típusú feladat gyakori ebben a hónapban, T5 mellett T8 távolságú tartott hangok mellett is előfordul.

151. ábra Írásfeladat tartott T5 intonálása mellett (125 FG)

A kötet 2. részében a gyorsabb, átfogóbb kottaolvasási készség kialakításának gyakorló példája (313) található. Az egyenletes ritmusban lejegyzett „kisjárású” dallamokban a logikailag, dallamalkotásban vagy kottagrafikailag összetartozó motívumtöredékek vannak összekapcsolva. Az összehúzott hangokat kell egy pillantásra analizálni, memorizálni, egybetartozó csoportként értelmezni. A 152. ábrán látható feladat megalapozza a zenei egységekben, motívumokban való gondolkodást, kottaolvasást, szemben a hangról – hangra haladó módszerrel.²⁴⁷

152. ábra A "gyorsolvasás" fejlesztésének gyakorlata

A 2. részben megjelennek a barokk zenei idézetek (316, 321). E művek bevezetésének pedagógiai célja a műzenével való ismerkedés mellett elsősorban a hangközök összezsengésének megfigyelése és a hangközelemzés.²⁴⁸ A dallam fő hangjaiból készített hangközlánc és hármashangzat- kivonat sokoldalú fejlesztést tesz lehetővé.

Március: A tankönyv 1. része vegyes feladatokat tartalmaz: hat rövid szemelvényt a szolmizáció segítség nélküli, önálló megállapításához (147), népdal-sorzárlatokat keretes diktálásban (148), olvasógyakorlatot tartott T8

²⁴⁷ A gyakorlat még két alkalommal szerepel a hónap anyagában, a 323. gyakorlatnál a gyermekeknek saját maguknak kell bejelölni a „gyorsolvasással” értelmezhető területeket.

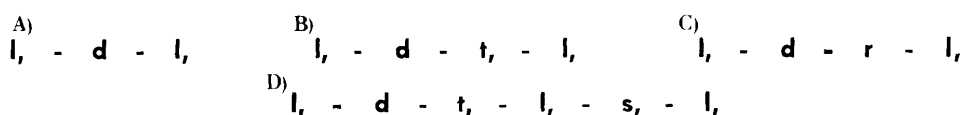
²⁴⁸ 2. osztályban összhangzattani elemzést még nem végezhetünk.

mellett (149). A „gyorsolvasás” gyakorlatában (154) nehezítésként megjelenik a ritmika is.²⁴⁹ (153. ábra)

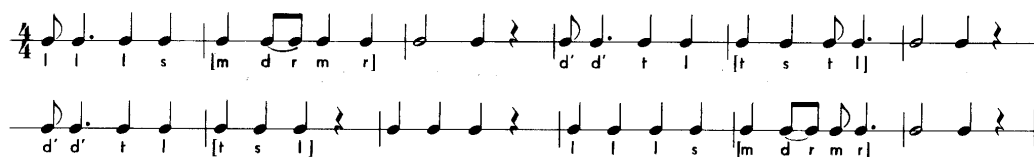
153. ábra "Gyorsolvasási" gyakorlat ritmikai nehezítéssel

A hallás, a szolmizációs és abszolút rendszer valamint a hangszeres érzet összekapcsolásának gyakorlata a 160. gyakorlat. Feldolgozásánál első lépés a leírt hangok dúdolása szolmizáció nélküli. Ezt követi a szolmizációs éneklés, egyidejűleg a hangszeres reprodukcióval. A fokozatosság elve e gyakorlatnál is megfigyelhető. A kis dallammagból hangról-hangra bővülő motívumok segítségével egyre terjedelmesebb anyag átlátása szükséges. (154. ábra)

154. ábra Intonációs gyakorlat, bővülő terjedelemben

A 151. gyakorlatban a belső hallás és az improvizációs készség fejlesztése irányított improvizáció keretében történik. A tripodikus népdalsorok első ütemeit énekelni kell a gyermekeknek, a 2. (zárójeles) ütemeket belső hallás segítségével kell követni, a 3. ütemekben a megadott ritmusra kell improvizálni. (155. ábra)

155. ábra A belső hallás és az improvizációs készség fejlesztését összekapcsoló feladat

A kötet 2. része a d-dót és a h-lát ismételteti, a „gyorsolvasás” gyakorlatai is e hangnemi keretekben vannak lejegyezve. Két idézet folytatja

²⁴⁹ Az eddigi „gyorsolvasási” példák egyenletes ritmusban voltak lejegyezve.

1. a dallam ritmikáját fél érték+ 2 nyolcadra egyszerűsítjük; 2. megelőlegezzük a 2 nyolcadot; 3. megelőlegezzük az ütemegyet. (156. ábra)

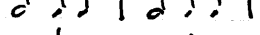
ének

zongora

Ének a szőlőben
A szőlőben
A szőlőben
A szőlőben
A szőlőben

rit.

rit. f.

1.
m d r m f s l + l s f s etc.

2.
m l, d m m f l l + s s f etc.

3.
m r m s l l s s etc.

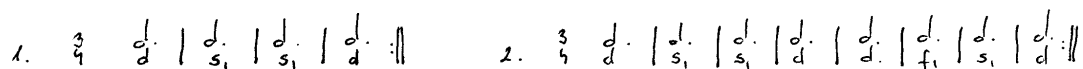
Április: A kötetben elkezdődik az év végi ismétlés. A tankönyv legnehezebb szöveges rögtönzési feladata (179) ebben a formában csak a legjobb képességű osztályokban dolgozható fel.²⁵⁰ (157. ábra)

[illegible]

166

A 2. részben az A-dó, fisz-lá hangnemi összefoglalása, a kapcsolódó „gyorsolvasási” példák és két műzenei idézet található. A második rész műzenei példáiban megjelenik a népdalokból már ismert „fi-szi” belső módosítás, azaz a dallamos moll. *Krieger c-moll bourrée*-ján (355) a hangnemi paralelizmus tanulmányozható. *Purcell: A-dúr menüettjének* első periódusához (348) kétféle egyszerű funkciós *basszus- osztinató* illeszthető.²⁵¹

Feldolgozási módszer: 1. a basszus- osztinátót először a dallamhoz illesztve énekeltetjük, 2. a tanulók a dallamot éneklik, a tanár játssza az eredeti kíséretet, 3. a gyermekek egyik csoportja a dallamot, másik csoportja a basszus-menetet énekli, a tanár játssza a kísérőszólamot. (158. ábra)

158. ábra Kétféle basszus-osztinató lehetőség *Purcell: A-dúr menüettjéhez*

Május: A tanév anyagát ismétlő hónap.

ÖSSZEFOGLALÁS - a második kötet dallami, hallásfejlesztési jellemzői:

1. *Hangnemek*: A hangnemek ismerete 3# - 3b-ig bővül. A tanév fontos feladata az alterált hangok (fi, szí) gyakorlása, tudatosítása. E hangok gyakorlása megjelenik dallamvariáns-írási feladatban, azonos hangra épített skálák összefoglaló ábráján és diktandóban is.

A kötet *pozitívuma*, hogy az azonos zenei jelenséget (itt: alterált hangokat) változatos feladatokon gyakoroltatja. Az új hangnemek bevezetése az 1. osztályban ismertetett módszer alapján történik.

²⁵¹ A funkciós gondolkodás fejlesztésének szisztematikus előkészítése csak a 3. osztály utolsó hónapjaiban kezdődik el.

2. *Hangközök*: Új hangköz tudatosítására nem kerül sor a kötetben. A kis szext (k6) egy gyakorlatban szerepel, megfigyelésként. A hangközök gyakorlása a polifon példák és diktandók mellett elsősorban a hangnemeket jellemző hangközök, hangzatok ismertetésénél található.

3. *Elméleti ismeretek*: Az A-dúr - fisz-moll bevezetésénél kerül sor az enharmónia ismertetésére, a fisz-moll vezetőhangja (eisz) miatt. A kötet a hármashangzatokkal a hangnemek tercszerkezetének kapcsán foglalkozik, egyelőre megnevezés nélkül. A hangnemi paralelizmus és az azonos alapú (maggiore-minore) hangnemek kapcsolatának ismertetése több példában megjelenik. Tudatosításukat több összefoglaló ábra, gyakorlat segíti.

4. *Többszólamúság*: A polifon hallás fejlesztésének gyakorlataiban egyre több a 3. 4. típusú többszólamú gyakorlat. A kötet fontos pedagógiai „vívmánya” a háromszólamú olvasógyakorlatok bevezetése. A háromszólamúság gyakorlásához kapcsolódó feladatok: tartott hangköz melletti intonálás és írásfeladat, hangzat-éneklés, elméleti összefoglalás az ismert hangnemek körében.

5. *Legfontosabb új típusú feladatok*: „gyorsolvasás”, „gyorshallás”, keretes improvizáció, tartott hangok melletti intonáció, dallamírás.

A „gyorsolvasási” és „gyorshallási” feladatok a pedagógiában általánosan alkalmazott módszeren alapulnak. E módszernél a fejlesztés egy zenei szempontra koncentráló, rövid ideig tartó figyelemösszpontosítást igényel. E gyakorlatok pedagógiai haszna igen sokoldalú. Fejlesztik a kottaolvasást, az összetartozó hangcsoportok észlelését, növelik a kottaolvasás és a „hangfelfogás” sebességét. Ilyen példák folyamatos alkalmazása a tanítás során az értelmezés és a formaérzék fejlesztésében is jelentős szerepet játszanak.

A keretes improvizáció gyakorlására a kötetben több feladat is található. *Dobszay* nagy súlyt fektet az improvizáció korai bevezetésére. Számtalan gyakorlat indirekt módon is fejleszti az improvizatív készséget. Ide

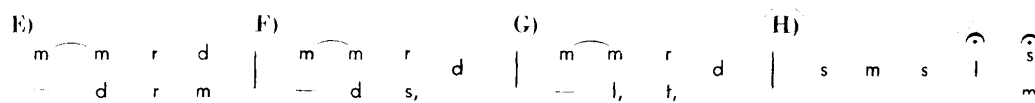
tartoznak: variáns-éneklés, ritmus-, ill. dallamvariáns írása, ritmikai megkötés nélküli olvasógyakorlatok. Az improvizációra is érvényesek a diktálásnál megállapított pedagógiai „szabályok”. Csak jól ismert, megfelelő számú hallási tapasztalattal előkészített és tudatosított elem, zenei egység improvizálása várható el. Ellenkező esetben a gyermek zenei szabadságának biztosítása helyett kudarc-élményt okozunk a megoldhatatlannak tűnő feladattal. Az első osztályokban az „irányított improvizáció” elvét szükséges alkalmazni. Ez esetben, a keretes diktáláshoz hasonlóan, keretet adunk a rögtönzésnek, s így csak a zene egy bizonyos részét – ritmust, dallamot, sorzáró ütemet – kell rögtönözni. Az improvizációt csak az esetben javítjuk, ha a megoldása az adott stílus kereteibe nem illeszkedik. A tartott hangok melletti intonáció és írásfeladat több készség együttes működését feltételezi. E feladatok komplexek, alkalmazásuk a zeneiskola 2. osztályában gondos előkészítést igényel.

III. kötet

Szeptember: Az 1. rész az előző két év anyagát ismételteti, többek közt a kétrendszerű szolmizációt (10 AB), a maggiore-minore váltást (6), emellett ritmusjátékot, ritmikához kapcsolódó hallásgyakorlatot és variáns-kiválasztási feladatot (8C) is tartalmaz. A többszólamúság fejlesztését két *Kodály bicínium* biztosítja (1, 13).

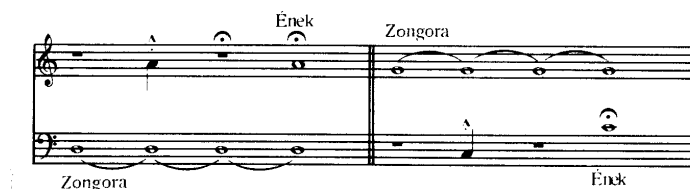
A kötet 2. részében a feladatok mennyisége megnő, nehézségük fokozódik. A fejezet több elméleti összefoglalást, magyarázatot tartalmaz. A 2. részben a tananyag minden hónapban további fejezetekre bontva található: *Dallamanyag*, *Együtthangzás*, *Hallásgyakorlatok*, *Polifonikus etűdök*, *Hangközök*, *Vegyes feladatok*, *Elméleti ismeretek*. A 2. rész szeptemberi dallamanyaga a XVI. századi táncdallamokhoz kötődik. A hangközgyakorlatok funkciós hangközláncokat (102 EFG) és a szlovák

népdalokra jellemző T1-ből nyitó, tercelő gyakorlatokat (102 H) egyaránt tartalmaz.²⁵² (159. ábra)

159. ábra Tercelő és funkciós hangközgyakorlat

A „gyorshallás” fejlesztésének új típusú feladatában (105) a tanár a zongorán tartott hangot játszik, majd e hang mellé röviden leüt egy másikat. A tartott hanghoz röviden leütött hangot kell rövid szünet után intonálni.²⁵³ (160. ábra)

160. ábra A „gyorshallás” fejlesztésének új gyakorlata

E feladat változata az „emlékezz a kezdőhangra” játék. (109) E feladat a zenei memória, a belső hallás és a tonalitás-érzet fejlődését segíti. A zongorán megszólaló dallamot követő szünet után kell visszaénekelni a kezdőhangot. A feladat nehezíthető a kezdőhang utáni anyag terjedelmének növelésével, tonalitásból való kilépéssel, a reprodukciót megelőző szünet hosszának növelésével. A tonalitás-érzet fejlesztésében is kiemelkedő szerepe van e feladatnak. (161. ábra)

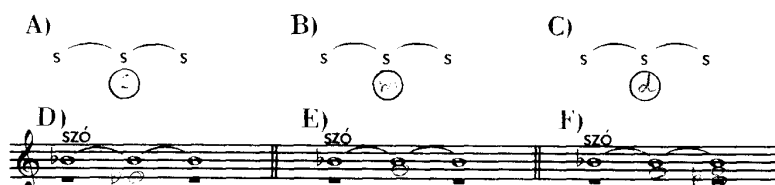

²⁵² A „szlovákos” tercelés megfigyeltetése az 1. rész októberi anyaga. Előkészítése hangközgyakorlatban célszerű, így az énektechnikai-intonációs feladatot nem a népdalanyagon kell gyakorolni. A funkciós hangközök a 4. osztályos anyag előkészítését segítik.

²⁵³ A gyorshallás fejlesztésének hasznáról részletesen beszéltünk e fejezetben a 2. osztály novembéri anyagánál.

161. ábra "Emlékezz a kezdőhangra" játék

Az intonáció, a hangközhallás és a lejegyzés kapcsolódik össze a hangközírás előkészítésének feladatában.(106 ABC) A gyermek orgonapontot énekel, melyhez a tanár hozzáénekel – vagy hangszeren hozzájátszik - egy hangot. Intonálás közben kell meghatározni a megszólaló hangközt, majd lejegyezni a kottába. (162. ábra)

162. ábra A hangközírás előkészítésének gyakorlata

Október: A szolmizációs készlet kibővül a „tá” hanggal. Az új hang bevezetése a *Hová mégy, te napvilág* c. népdalnál kezdődik (22), majd számos példa (23-25) gyakoroltatja.²⁵⁴ A népdalanyagban először jelenik meg a többszólamúság, a szlovák tercelő népdalban (17).²⁵⁵ (163. ábra)

163. ábra Népdalban megjelenő többszólamúság

A gyorshallás új típusú feladatában (128) gyors akkordtörésekből kell megállapítani, hány hang szólalt meg a zongorán.²⁵⁶ A hangközéneklési gyakorlatok és az elméleti rész egyaránt foglalkozik a maggiore – minore jelenséggel, a T1-ből tercre nyíló fordulat gyakorlásával és a szekund hangközzel. A 138. szám alatti olvasmány a skálaszerkesztéssel foglalkozik.

²⁵⁴ A népdalokban a tá hang leginkább a la-sorú dalok sorvégeinél figyelhető meg, un. fríg-zárlat formájában.

²⁵⁵ A 17. szám alatt közölt népdalban nem „valódi” többszólamúságról beszélünk, csak variánsok egymásraénekléséről van szó.

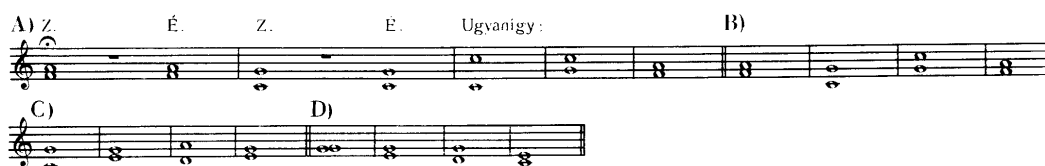
²⁵⁶ Az osztály képességeihez igazítva 3-7 hangból álló akkord-bontás szólaltatható meg. Lehet pedállal is játszani, s a végén rövid ideig együtt hangoztatni a teljes akkordot.

A kötet *polifonikus etűdök* cím alatt, a polifóniába bevezető rövid gyakorlatokat közöl. Az első *polifonikus etűd* célja a *mikroimitáció* bemutatása.²⁵⁷ Az elméleti rész végén a szekund hangközről tanultak összefoglalása található (139).²⁵⁸ (164. ábra)

164. ábra Szekund hangköz elméleti összefoglalása

November: Az 1. rész tananyagának legfontosabb feladata a „tá” hang tudatosítása, gyakorlása. Az új hang olvasógyakorlatokban (34) és mixolíd népdalban (40) is megjelenik, így indirekt módon a *modális hangsorokkal* is találkoznak a gyermekek.²⁵⁹ Folytatódik a szlovákos „tercelés” gyakorlása. A második részben lengyel népdalok kerülnek feldolgozásra. A középkori és reneszánsz dallamanyag (141-144) elsősorban az egyszerű többszólamúság és a hangköz-intonáció fejlesztésében fontos. A hangközelmélettel foglalkozó alfejezetben a már tanult hangközök gyakorlása folytatódik nagyobb terjedelmű példákban. A „gyorshallás”, a zenei memória és a hangközhallás fejlesztésének újabb szintjét jelzi a 148. gyakorlat, melyben a zongorán játszott hangközt a szünet után kell reprodukálni. (165. ábra)

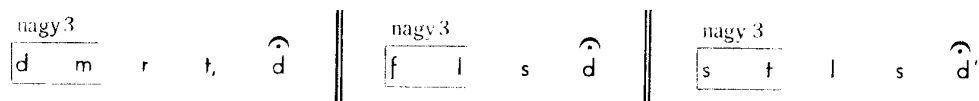
165. ábra A "gyorshallás" új típusú feladata

²⁵⁷ A *polifonikus etűdök* szinte mindegyike a *Nyár-kánon* előkészítését tűzi ki célul, a mű anyagát felhasználva a polifon szerkesztés gyakorlására.

²⁵⁸ *Dobszay* e gyakorlattal kezdi el a hangközök ismétlését, melyben hónapról-hónapra más hangköz kerül középpontba.

²⁵⁹ A kötet nem dolgozza fel a modális hangsorokat, mindössze bemutatja, hogy a skála többféle módon is felépülhet, s ezáltal a skála jellege is megváltozik. A *fríg zárlatot* az októberi, a *mixolíd hangsort* az e havi tananyag tartalmazza.

A *Vegyes feladatok* fejezet 154. gyakorlatában n3-el induló rövid motívumokat éneklését kéri Dobszay.²⁶⁰ A feladat legnagyobb haszonnal járó feldolgozása a példák azonos alaphangra énekeltetése. (166. ábra)

166. ábra Intonációs gyakorlat

A hónap utolsó feladata összefoglalja a tercekről tanultakat.

December: Fő feladat a megismert hangsorok ismétlése lá, szó, dó ré alaphangú, AABA formájú népdalokon. A hónap első két Kodály énekgyakorlata (59 AB) az imitációs szerkesztést gyakoroltatja pentaton hangkészleten.²⁶¹ Népdalvariáns írási példában új hangköz a T5 (60). Az improvizáció nehéz példája a 68. gyakorlat, az átlagos képességű gyermekeknél a legtöbb, ami elvárható ebben az osztályban.²⁶² A tankönyv a népdal első sorát közli és szöveget is ad az improvizációhoz.

A 2. rész két középkori dallamot (165 AB) és három orosz népdalt (167-169) tartalmaz. A régi dallamok elsősorban a ritmika és forma szempontjából érdekesek. A három orosz népdal mindegyike többszólamú, a terc együtthangzások mellett megjelenik a T5, a T8 és a N2 is.²⁶³ (167. ábra)

167. ábra Többszólamú orosz népdal (168) változatos hangközökkel

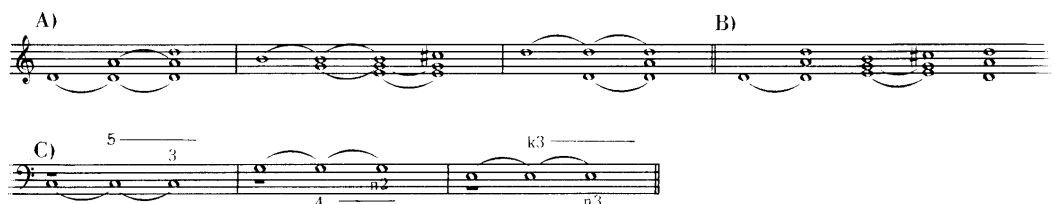
²⁶⁰ A lejegyzés szolmizációs jeleket használ, ennek ellenére hangnévvel kell énekelni a motívumot. A szolmizáció és az abszolút rendszer összekapcsolása fejleszt az olvasási-írási készséget.

²⁶¹ Mindkét gyakorlat Kodály: 77 kétszólamú énekgyakorlatából való (2. 3.).

²⁶² Gyengébb képességű osztályban az improvizációhoz több „keret” adható, s elhagyható a szöveg.

²⁶³ A 2. és 4. ütemben megjelenő szekund-súrlódás a tercre való fellépést segítő átmenőhang. Elsőre elhagyható, az átmenőhang magyarázata után könnyebb reprodukálni.

A hangközökkel foglalkozó alfejezet a funkciós többszólamúságot előkészítő hangközmenetek mellett modális „ízű” meneteket is tartalmaz (171 E-G). Fontos pedagógiai pillanat a hármashangzatok tudatosításának kezdete. Az ábrán látható gyakorlat (172) több módon kéri a hangzaténeklést. (168. ábra)

168. ábra Hármashangzat építés

A hétfokúság különböző lehetőségei mellett e hónapban jelenik meg a tizenkétfokúság. Az *elméleti ismeretek* részben olvasmány található a *kromatikus skáláról* (185). Az olvasmány a kromatikus skála zongora-ujjrendjét is közli. Folytatódik a hangközelméleti összefoglalás, ezúttal a kvartokkal. (187)

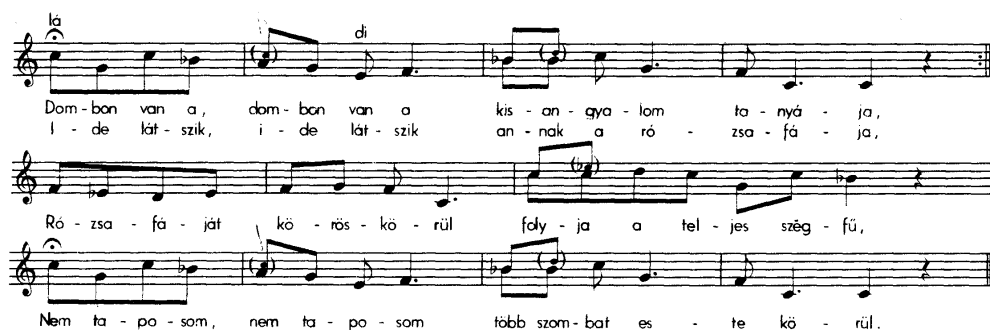
Január: Az 1. rész utolsó anyagrésze az AABA sorszerkezetű népdalokhoz kapcsolódó vegyes feladatokat tartalmaz. Az *Ágas-bogas* kezdetű népdal (76) 2-3. sora között nagy nóna (n9) lépést találunk, mely hangköz eddig nem szerepelt a dallamanyagban.²⁶⁴

Szolmizációs újdonság a „di” hang megjelenése a *Dombon van a...* kezdetű népdal A soraiban.²⁶⁵ A népdalban a „mi-di” lépés három alkalommal fordul elő. A szolmizációt egyszerűsíti, ha „mi-di” helyett „lá-fi” lépést éneklünk, azaz a modális hangsor szerint (C-dór) szolmizálunk.²⁶⁶ Ez esetben a re-sor a „fi” hanggal színeződik el. (169. ábra)

²⁶⁴ Az n9 intonálása nehézséget okozhat, ezért azonnal szükséges tudatosítása. A legegyszerűbben a T8+n2 egymásra épüléséből vezethető le. Intonációjánál az oktávra intonált n2 módszere alkalmazható. Az oktávnál nagyobb hangközök éneklése fejlett belső hallást feltételez.

²⁶⁵ A népdal AABA formájú.

²⁶⁶ Tehát nem „lá” lesz a kezdőhang, hanem „re”.

169. ábra Dór hangsorú népdal „fi”-vel

A kötet 2. részében a hónap egy szlovák (188) és egy orosz (190) népdallal kezdődik. A szlovák népdalban a tercek mellett hármashangzatok is színezik az anyagot. Az orosz népdal az első olyan népi anyag, melyben a megjelenő hangközök köre a T5 és T8 együtthangzásokkal bővül. A hangközökkel foglalkozó rész új feladattípusa a gyorshallást, belső hallást és hangköz-intonációt kapcsolja össze. A zongorán megszólaló hanghoz számjelzés alapján kell intonálni a hangközt (197). (170. ábra)

170. ábra Hangközéneklési feladat új formában

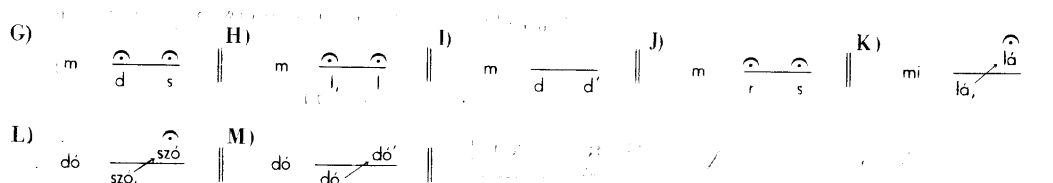
A *Vegyes feladatok* gyorshallás fejlesztő gyakorlata (201) a későbbi hangsor-felismerést alapozza meg. Dúr-, ill. moll tetrachordok szólalnak meg a zongorán, a sor jellegét kell meghatározni. A *polifonikus etűdök* között e hónapban található az első három, konzekvensen végigvitt rövid imitációs példa (206 ABC).²⁶⁷ Az elméleti rész a ritmuslejegyzés problematikái mellett összefoglalja a kvintekről tanultakat (207).

Február: A tankönyv első része a januári tananyag után már csak kiegészítő anyagot közöl. Tartalmaz 15 ABCD sorszerkezetű magyar népdalt, egy németalföldi eredetű dallamot, két *Kodály* biciniumot, *Papp Lajos 6 könnyű*

²⁶⁷ Az A példa T8, a B T4, a C T5 távolságú imitációt mutat be.

gyermekkórusát és Schumann néhány gondolatát.²⁶⁸ A 2. részben a hangközismeret a szext hangközzel bővül.²⁶⁹ Az anyagrész feldolgozása két orosz népdallal kezdődik (209 AB), melyekben terc, oktáv, kvint és szext együtthangzások találhatók. Az olvasópéldák közül kiemelkedik jelentőségében az „Egy termőfára” c. XIII. századi dallam részlete (214). Alkalmas formai elemzésre, memorizálásra, az eltérő sorzárlatok megfigyelésére, hangköz-intonáció fejlesztésére és elemzésre.

A *Nyár-kánon* (215) egy szólamban, ritmusosztinátóval található a fejezetben.²⁷⁰ A *triola gyakorlása* és az *angol dalok* c. fejezet elsősorban ritmikai és a formával kapcsolatos feladatokat tartalmaz. A hangközöket gyakoroltató részben két új típusú, fontos feladat jelenik meg. A 230 A-M gyakorlatban tartott hang alá-ill. felé kell adott szolmizációs hangot énekelni. A feladatsor azon példái, melyben a tartott hang felé, ill. alá azonos hangot kell énekelni (230 H,I,K,L,M) rendkívül fontosak, a hangközfordítás elméletét szemléltetik.²⁷¹ (171. ábra)

171. ábra Hangközfordítás gyakorlata

A 232. gyakorlat kiterjeszti a hangközhallást az énekelhető magasság tartományán kívülre. A zongorán megszólaló tág fekvésű hangköz szűk

²⁶⁸ Ez az ajánlott tananyag természetesen kiegészíthető, kiegészítendő a tanár által válogatott szemelvényekkel.

²⁶⁹ A szext hangköz már szerepelt a 2. osztályos anyagban egy helyen, azonban sem gyakorlása, sem tudatosítása nem volt tananyag az előző osztályban.

²⁷⁰ Dobszay ez esetben nem az általánosan ismert szöveget közli a *Nyár-kánonhoz*. A szöveg lejtése nem szerencsés, több helyen nem alkalmazkodik a dallam lejtéséhez.

²⁷¹ A szext hangközt is így gyakoroltatja Dobszay. A feladat hasznát a későbbiekben az akkordfordításoknál tapasztalhatjuk.

fekvésbe illesztése, éneklése és elemzése a feladat.²⁷² E feladathoz kapcsolódik az azonos elven alapuló gyorshallást fejlesztő gyakorlat (233). (172. ábra)

172. ábra "Gyorshallási" feladat tág fekvésben

Március: A hónap első két szemelvénye, a *Sapphikus iskola-dal* és egy francia népdal (243,244) É-dúrban van lejegyezve. Az új hangnem tudatosítása a 261. példánál kezdődik. A két dúr példa után egy e-mollban lejegyzett francia népdal következik, lehetőséget adva a maggiore-minore jelenség gyakorlására. Az angol dalok (245-257) nagy része a ritmikai-metrikai fejlesztéshez nyújt anyagot. A 4 szlovák népdal (258 ABC, 259) a tercelést, ill. a kürtmenetet gyakoroltatja, a 259. szám alatt közölt népdal alsó szólama (részleges) diktálásra javasolt. (173. ábra)

173. ábra Kürtmenet szlovák népdalban

Ez a népdal készíti elő a funkciós népi anyagok tanítását. A könyvben található három német népdal (260 ABC) a funkciós zene jegyeit viseli, periodikus felépítésében és harmóniáiban egyaránt. Mindhárom kísérhető egyszerű funkció-jelző basszussal is.²⁷³ A hangközöket tárgyaló részben részletes összefoglalást találhatunk a szextekről (276), melyben szerepel a

²⁷² E készség fejlesztésének felbecsülhetetlen a jelentősége az íráskészség fejlesztésében, s a hangszeres darabok elemzésénél is, különös tekintettel a zenekari anyagok feldolgozására.

²⁷³ A funkciós gondolkodás megtalálható a német, az osztrák, és részben a szlovák népi anyagban.

hangközfördítés (k3-n6, n3-k6), valamint a szext két hangközre bontásának lehetősége.²⁷⁴ A *polifonikus etűdök* (286-288) a „Nyár-kánon”- t készítik elő, kétszólamú gyakorlatokkal.

Április: A hónap első dala (*Sapphikus dal* 289) tonális kvintakkord-mixtúra éneklést igényel. A homofon dal akkord-szerkezete csak néhány ponton tér el a az alaphelyzetű hármashangzattól.²⁷⁵ A hónap fontos anyaga egy Asz-dúrban lejegyzett olasz népdal (291), melynek 3. sora a domináns hangnembe modulál. (174. ábra)

A) $\text{♩} = 66$

Hét - fön fe - hér vi - rág vagy, ked - den a - rany ka -
szer - dán ba - rack vi - rág vagy, csü - tör - tö - kőn a -

lász, _____ pén - te - ken gyön - ge nár - cisz,
kác, _____

szom - ba - ton gyöngy - vi - rág, _____ va - sár - nap vir - ra -

dó - ra ki - nyí - ló ró - zsa - ág. _____

174. ábra Domináns moduláció népdalban

Olvasópéldákkal (292), diktálási feladatokkal (294) és irányított improvizációval (295) folytatódik kürtmenet gyakorlása. A német és svájci népdalok periodizálnak, két dalnál szó-dó basszust (domináns- tonika) is közöl a könyv a dallamhoz (295 AC).

A funkciós zene előkészítését segíti a *Hármashangzatok dallammá bontva* c. gyakorlat (297). Több Asz-dúrban található dal is van a hónap

²⁷⁴ Az első magyarázatnál a szext T5+ k2 vagy n2 bontásaként látható, a másodikon azonban t4+ k3 vagy n3 osztást láthatunk. Ez utóbbi gyakorlat a későbbi akkordfordítások előkészítésének egyszerű feladata.

²⁷⁵ Hasonló feladatot tartalmaz az 1. osztály novemberi anyaga. Ott T5 együtthangzás mixtúraszerű éneklését kérte Dobszay.

anyagában, az új hangnem tárgyalása a 298. szám alatt található. Tudatosításra kerül a kis és nagy szeptim hangköz (307). A hangközláncok a funkciós hallást készítik elő és a szeptimek intonációját gyakoroltatják.

Május: A hónap többszólamú példáinál minden esetben megjelenik a funkciójelző basszus. Külön kiemelendő a 319. szemelvény, *Purcell: Rondo a King Arthur c. operából*, melyben a tonika és domináns mellett első ízben jelenik meg a szubdomináns funkció.

A 321.sz XVII. századi angol tánc a felütéses frazeálás gyakorlásához nyújt segítséget. Az *Együtthangzás, hangközök* alfejezet két középkori hangközmenetet tartalmaz (325 AB). (175. ábra)

175. ábra Középkori hangközmenetek

ÖSSZEFOGLALÁS - a harmadik kötet dallami, hallásfejlesztési jellemzői:

1. *Hangnemek:* A kvintkör ismerete 4#-4b-ig bővül. A kötet népdalanyagában megjelennek a modális jegyek, elsősorban a fríg, a dór és a mixolíd. A modális sorok hangnemi tudatosítása nem tartozik az osztály feladatai közé. A fríg zárlat a magyar népdalok egy csoportjára nagyon jellemző, ezért a fríg, mint zárlati formula tudatosítható a jobb képességű osztályban.

2. *Hangközök:* A 3. osztály végére a T8-on belüli hangközök mindegyike feldolgozásra került. A tananyag emellett foglalkozik a hangközfordításokkal is. A kötetben egy ízben megjelenik a N9, de az oktávnál

nagyobb terjedelmű hangközök tanítása fakultatív. A második tanévben megjelenő hármashangzatok gyakorlása folytatódik. A harmóniai ismeretek első állomásaként a kötet elősegíti a dúr és moll alaphármas tudatosítását.

3. *Elméleti ismeretek:* Szolmizációs újdonság a „tá” és a „di” hang megjelenése. Mindkét hang modális hangsorú példában jelenik meg. A „tá” a mixolíd jellemző hangjaként, a „di” hang a „mi-di” lépés „lá-fi”-vé való átértelmezésével. A diatónia a kromatikus skála ismertetésével tizenkétfokúsággá bővül. Az idegen népdalanyagban kürtmenet, funkciójelző basszusok, és domináns -irányú moduláció is található.

4. *Többszólamúság:* Néhány ritmus-osztinátó feladattól eltekintve minden többszólamú gyakorlat a többszólamúság gyakorlatainak 3-4. típusába tartozik. A tananyag egyre több háromszólamú példát tartalmaz. A *polifonikus etűdök* sorozata egyszerű mikroimitációból kiindulva mutatja be a polifon szerkesztés alapelveit.

5. *Legfontosabb új típusú feladatok:* „emlékezz a kezdőhangra”, hangközírás, hangzaténeklés, kötött improvizáció.

Az „emlékezz a kezdőhangra” játék a belső hallás fejlesztésének igényesebb feladata. Pedagógiai haszna a belső hallás fejlesztése mellett a tonalitás-érzet fejlesztésében, a dallamírási készség kialakításában a legfontosabb.

A tananyagban a dallamírás, hangközfelismerés egyre fontosabb szerepet tölt be.

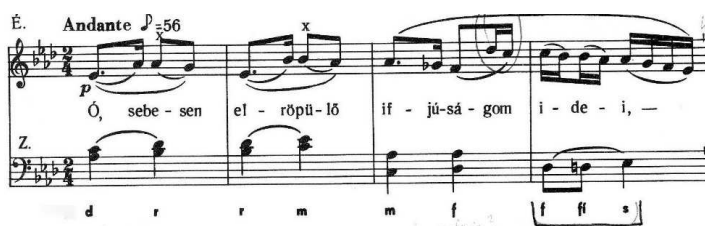
A kötet dallamanyagának összeállítása összhangban áll azzal a pedagógiai céllal, mely szerint a gyermek zenei képzése népzenei alapokon kezdődjön. A kötet legnagyobb *pozitívuma*, hogy *Dobszay* abban az esetben is hangsúlyt helyez erre, amikor a tanítandó új zenei jelenség magyar népdalanyagon nem tanítható.

A III. kötetben szereplő idegen népdalok közül a szlovák és orosz népdalok elsősorban a népi anyagban megjelenő többszólamúság

bemutatására alkalmasak. Az olasz, svájci, osztrák és német népdalok segítséget nyújtanak a funkciós zene előkészítéséhez.

IV. kötet

1. Mozart:Andante – KV.15.: A mű szűkített háromtagú forma, harmonizálásban tipikus klasszikus jegyeket mutat. Az A periódus előtagja dominánson, utótagja tonikán zár Asz-dúrban. A b rész dallama könnyen szolmizálható lenne alaphangnemben, a basszus szólam 9-12. ütemét azonban célszerűbb domináns- hangnem (Esz-dúr) szerint szolmizáltatni, a funkciós érzet gyakorlása miatt. E műnél még nem feltétlenül szükséges tudatosítanunk a domináns irányú modulációt. A hangnemváltás felfedezését a kottában jelzett új hangnem és a basszusok beírt szolmizációja segíti. Jellegzetes klasszikus basszusmenet a 4. ütem „fa-fi-szó” kromatikus lépése. A hangnem 4. fokának emelése²⁷⁶ kromatikusan a domináns felé vezet, függetlenül attól, hogy V. fokú megállásról, hangnemi kitérésről, vagy modulációról beszélünk. (176. ábra)

176. ábra "Fá-fi-szó" kromatikus basszusmenet

A mű kapcsán megfigyelhető a késleltetések szerepe.²⁷⁷ A késleltetések felismertetése fontos azon készségek fejlesztésének szempontjából, melyek alkalmassá teszik a gyermeket a dallam fő hangjainak felismerésére, a hangközöket és a hangzatokat alkotó hangok

²⁷⁶ Dúrban fi, mollban ri.

²⁷⁷ E műnél a legegyszerűbb késleltetések felismerése a feladat. Dobszay e helyeket a késleltető hang felé tett x-el jelöli.

körülírás – *doppelschlag*.²⁸² A B periódus háromtagú szekvenciájában (9-16.ü.) a dallam és a kíséret harmóniai *szeptakkord-mixtúrát* adnak ki.²⁸³

178. ábra Szextakkord-mixtúra a dallam és a kíséret együtthangzásában²⁸⁴

6. Mozart: Német tánc - KV. 605. Nr. 3.:A mű első periódusa T-D-D-T, T-D-D-T funkciós vázra épül. A funkciók alaphangjainak biztonságos felismerése esetén megfigyelhetők az azonos funkcióba tartozó basszushangok. A B részben „barokk típusú”, kvintlépéses, imitációs szekvenciát találunk. Felismerését segíti a dallam-gerinc kiemelés. (179. ábra)

²⁸² A „díszítés-jellegű” *doppelschlag*ot nem jelöljük számmal a basszushoz képest. Ezzel szemben a lekottázott kettős ékesítést a harmóniai elemzésnél minden esetben jelölnünk kell. (Pl. zárlati I. foknál gyakran előfordul a 9-8-7-8-as késleltetés.

²⁸³ Kvintakkord-mixtúra a 3. osztály anyagában szerepelt.

²⁸⁴ Az ábrán a mű 6-13.üteme látható.

7. Beethoven: *Marmotte* – Op. 52. No. 7.: A dallamhoz tonikai orgonapontra épülő basszus társul, mely nehezíti a harmóniai elemzést.²⁸⁵ Az első 8 ütem értelmezése megkönnyíthető, ha a dallamhoz „la” ill. „szi” hangot énekeltetünk.²⁸⁶ A 9-10. ütem határán egy pillanatra úgy tűnik, hogy a dal kitér párhuzamos hangnembe (A-dúr), az összhangzatos mollt jellemző „szi” szolmizációs hang „szó”-ra változik, a basszusban emellett domináns – tonikát jelentő, „szó-dó” basszuslépés is található.²⁸⁷

180. ábra Egy ütemes kitérés a párhuzamos dűrba

9. Mozart: *Rondó az F-dúr hegedű- zongora szonátából* - KV. 30. II. tétel: A mű, terjedelme miatt elsősorban hangnemkapcsolatok megfigyelésére alkalmas. Szempont a rondótéma és a közjátékok hangnemi összefüggéseinek feltárása, a hangnemi kitérések felfedezése. A rondótéma szabályos, 4+4 ütemes domináns- tonika kadenciájú periódus D-dűrban.²⁸⁸ Az 1. közjáték domináns hangnemben (A-dűr) hangzik, 4+6 ütemes periódus. Az alaphangnemben (D-dűr) megszólaló 2. közjáték egy fordított zárlatrendű 4+4 ütemes periódus. A periódus előtagja kéttagú szekvencia, melynek első tagja

²⁸⁵ Eredeti hangnem: a-moll.

²⁸⁶ A hangzás alapján önállóan kell a gyermeknek megállapítani, hogy mikor melyik hangot kell hozzáilleszteni a dallamhoz. A feladat már igényli a funkció hallás bizonyos mértékű fejlettségét. Bevezetésénél az egy-egy ütemhez tartozó basszushang megkeresése a cél.

²⁸⁷ Az ábrán a mű 8-11. ütemei láthatók.

²⁸⁸ Eredeti hangnem: F-dűr.

az exponáltan jelen lévő „disz” (emelt tercű VI. fok) miatt e-moll szerinti értelmezést kíván, a szekvencia 2. tagja az alaphangnemben szólal meg.²⁸⁹

181. ábra Kéttagú szekvencia tagjai eltérő tonalitásban

A 3. közjáték mindvégig tonika paralelben van. (h-moll).

10. Mozart: Részlet a D- dúr (Haffner) szimfóniából - KV. 385. Trió: A zenei idézet a terc- és kürtmenet, valamint a szekvencia ismétlésére alkalmas. A B periódus előtagja (9-12.ü.) kéttagú szekvencia, melyben a második tag második üteme kromatikus variánssal szólal meg (12. ü.). A kromatika ritmikai-dallami "kitöltő" szerepben jelenik meg. (182. ábra)

182. ábra Kromatika ritmikai - dallami "kitöltő" szerepben

A 17-20. ütem külső bővülésének szerepe a domináns- funkció erősítése az A rész visszatérése előtt. A 20. ütem V. fokának emelt kvintje kromatikus átvezető hangot képez az A rész első dallamhangjához.²⁹⁰

²⁸⁹ A jelenséggel már találkoztunk a kötet 3. szám alatt található művénél: Mozart: *Sehnsucht nach dem Frühlinge* – KV. 595.

²⁹⁰ Az idézet kapcsán szükségessé válik a kettős kereszt értelmezése.

11. Mozart: Német tánc – KV. 602. No. 1.: A szemelvény basszus szólama két átmenőhangtól eltekintve akkord felbontásból áll, ami segíti a fokok felépítésének megértését, az összhangzattani ismeretek megalapozását.²⁹² A szubdomináns is hangsúlyozottan megjelenik az utolsó négy ütem (13-16.ü.) összetett autentikus zárlatában I – VI - II⁶- V - I.

12. Mozart: Osmin dala a „Szöktetés a szerájból” c. operából – KV. 348: A részlet kapcsán újabb harmóniai tapasztalat gyűjthető arról, hogy egyetlen akkord átértékelésével hogyan történhet moduláció. A szemelvény 6. ütemének²⁹³ első negyede g-moll I. fok. A következő akkord (mely g-mollban szintén I.fok) azonban már d-moll IV. fokként értelmezendő, tekintve, hogy a következő 4 ütemnyi terület (7-10.ütem) d-moll tonalitású. A g-mollba való visszavezetés ugyanilyen „zökkenőmentes”, a 10. ütem első akkordja d-moll I[#] = g-moll V[#].(184. ábra)

The image shows a musical score for a vocal and piano piece. The vocal line is in G minor, with lyrics in German. The piano accompaniment includes chord symbols and figured bass notation. The score is divided into two systems, with measures 22 and 23 marked at the beginning of the second system.

184. ábra Moduláció az akkord szerepének átértékelésével

²⁹¹ Az ábrán a mű 13-20. üteme látható.

²⁹² Fokszámok és a funkciókon túlmutató összhangzattani ismeretek tanítása csak B tagozatos osztályokban elvárás, a biztonságos funkciós hallás kialakulása után.

²⁹³ Az ábra 3. üteme. Az ábrán a szemelvény 4-11.üteme látható.

13. Mozart: Duó – KV. 487. No. 5.: Az idézet kapcsán érdekes megfigyelés, hogy ugyanaz a hang (itt: „cisz”) különböző szerepet tölthet be, attól függően, hogy milyen a körülötte lévő zenei kontextus. Jelen műben a „cisz” mindhárom példánkban kromatikában szerepel. Az idézet 4. ütemében a „cisz” alsó kromatikus váltóhang az V. fokú megérkezésnél (185 A kottapélda). A b rész 2. ütemében (a mű 10. üteme) kromatikus átmenőhang egy d”-h’-ig ívelő „hangközkitöltő” menetben (185 B). A 11. ütemben a domináns hangnem vezetőhangja. (185 C)²⁹⁴

185. ábra Alterált hang háromféle funkcióban

15. Mozart: Duó – KV. 487.No. 2.: A mű A része meglehetősen egyszerű harmóniai szempontból, tonika és domináns funkcióra épül. A B rész 13. és 15. ütemében b’ + cisz”, majd cisz’ + b’ hangköz található. A két hangköz azonos hangokból áll, csak felrakásuk változik.²⁹⁵ E „rendhagyó” hangköz és fordítása bővített szekund=b2 és szűkített szeptim=sz7, alkalmasak a szűkített és bővített hangközök terminológiájának bevezetésére.

186. ábra Bővített szekund és szűkített szeptim

17. Beethoven: Ich liebe dich: Az eddigi harmóniai ismereteket összegző műben jelen van minden ez évben tanult, harmóniai szempontból fontos jelenség. A dal első periódusának funkciórendje: T-D-D-T, T-S-D-T. A

²⁹⁴ A mű 9-12. üteme a domináns hangnemben, azaz D-dúr szerint is szolmizálható. Ez esetben a „cisz” „valódi” vezetőhang.

²⁹⁵ A jelenség „hangközfordítások”-ként már ismert a gyermekeknek, a 3. osztály tananyaga.

domináns funkciókat az V^7 különböző fordításai adják, a mű ezért kiválóan alkalmas a különböző domináns- funkciójú basszusok felfedezésére és az akkordot alkotó hangok megfigyelésére. A B periódus C-dúrban (domináns-hangnemben) kezdődik.²⁹⁶ A 25. ütemben (alaphangnemben) „emelt kvint”-jelenség található (ezúttal I. foknál). A 27-28. ütem határán a kromatikus basszusmenet végén álzárlat található. A 29-31. ütem 3 üteme szubdomináns hangnembe tér ki (B-dúr). A dal a modulációk és azok harmóniai megoldásainak megfigyelése mellett alkalmat ad a késleltetések és az alterált hangok különböző szerepeinek analízisére is.

Gyakorlatok: A gyakorlatok hat alfejezetbe vannak foglalva a tankönyvben, egy-egy kiemelt zenei jelenség magyarázata, gyakorlása köré épülnek. A könyvben a fejezetcímek hiányoznak, pótlásuk elsősorban a könnyebb áttekinthetőség kedvéért lenne ajánlatos.²⁹⁷ A fejezetcímek csupán a fejezetek tartalmának „gerincét” határozzák meg, nem jelentenek kizárólagosságot. Célunk elsődlegesen a dallamanyag elemzése, ennek ellenére a fejezet gyakorlat- anyagának rövid zenepedagógiai áttekintése a kötetek értékelése szempontjából fontos és szükséges.

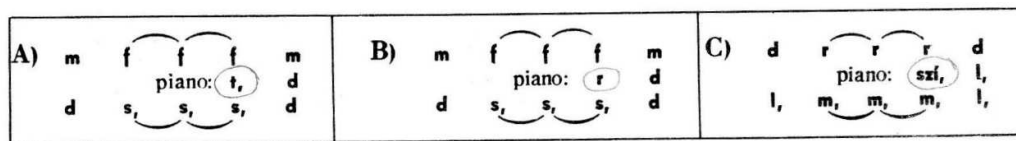
1. Tercmenetek: Az alfejezet diktálási, rögtönzési és intonációs példakon keresztül segíti a hangközelméleti tudnivalók gyakorlását. A hangközgyakorlatok a terceléstől indulva a funkciós hangközökkel és hangzatokkal bezárólag tartalmazznak feladatokat. Új hangköz a *decima*.

2. 6/8 és V^7 : E rész a 6/8-os írásmód gyakorlása mellett a domináns-szeptim (továbbiakban: D^7 ill. V^7) előkészítésének, gyakorlásának fontos, változatos gyakorlatait tartalmazza. *Dobszay* példákban elsőként a „szó-fá” kis

²⁹⁶ Eredeti hangnem: B-dúr

²⁹⁷ A fejezetek lehetséges címei: 1. fejezet: *Tercmenetek*, 2. fejezet: *6/8-os ütem és V^7* , 3. fejezet: *Kromatika, késleltetés, kürtmenet*, 4. fejezet: *Domináns tonika kapcsolat*, 5. fejezet: *Kromatika, a D –T kapcsolat különféle helyzetei*, 6. fejezet *A szubdomináns megfigyelése*

szeptimet (k7) kéri énekelni, majd a k7-et „kitöltő”, a D^7 „belső” – hangjait intonáltatja a k7 keretbe. (187. ábra)

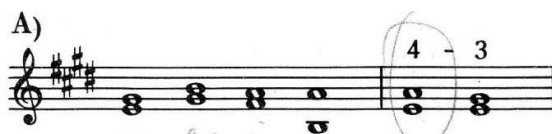
187. ábra Domináns szeptim felépítése intonációs gyakorlatban

A D^7 felépítése után rátér a szerző a domináns- tonika viszony tárgyalására. A 188. ábrán a V^7 oldásának magyarázata és a dominánstól tonikáig vezető basszusmenet látható.

188. ábra Az V^7 oldása dúrban és dominánstól tonikára irányuló basszusmenet dúrban és mollban

3. Kromatika, késleltetés, kürtmenet: A kromatika kétféle funkciója kerül bemutatásra: 1. az alterált hang(ok) kromatikus átmenőhangot képez(nek) a következő fokhoz, 2. a kromatikus figuráció az ütem „ritmikai kitöltését” látja el. Mindkét szerepkör bemutatása diktálási, olvasási és éneklési példákon keresztül történik. A késleltetés elméleti magyarázatához kapcsolódva a késleltetések írásmódját is ismerteti a könyv.²⁹⁸ (189. ábra)

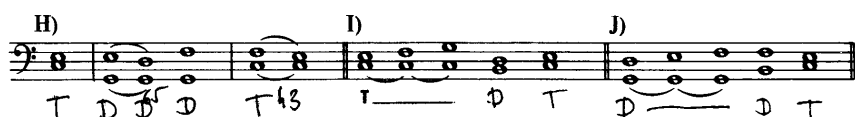
189. ábra „4-3”-as késleltetés írásmódja

²⁹⁸ Ennek a későbbiekben a foksámok használatánál lesz nagy jelentősége.

4. D-T kapcsolat: A 2. fejezetben elkezdett domináns- tonika kapcsolat gyakorlására 29 példát hoz a könyv.²⁹⁹ Az elméleti összegzések a funkciók, valamint a „T” és „D” elnevezés tudatosításával bővülnek.

5. Kromatika, a D-T kapcsolat különféle helyzetei: A 112. gyakorlatban a dallamot három különböző kíséret-változattal közli a tankönyv. Elemzésük alkalmas a kromatikus „kitöltés” megfigyelésére, az azonos funkcióhoz tartozó hangok tudatosítására. A dallamfigurációk vizsgálata segíti az improvizációs készséget.

Új típusú gyakorlat a hangközök funkciós elemzése. Az analízis minden esetben hallási tapasztalaton kell alapuljon. (190. ábra)

190. ábra Funkciós hangközértelmezés

A fejezet célja a tonikai hármashangzat, a leggyakoribb domináns- értelmű hangok, emellett a b4 és sz5 hangközök gyakorlása.

6. A szubdomináns megfigyelése: A fejezet a szubdomináns funkció gyakorlatait és elméleti összefoglalást tartalmaz, mely a szubdominánst, a periódus fogalmát és a kvart-szextes késleltetést tudatosítja.³⁰⁰

ÖSSZEFOGLALÁS – a negyedik kötet harmóniai, funkciós-hallás fejlesztési jellemzői:

²⁹⁹ A gyakorlatok többsége több alpontot is tartalmaz, a domináns- tonika viszony tárgyalása a következő fejezetben is folytatódik.

³⁰⁰ A kvart-szextes késleltetés előkészíti a későbbiekben előforduló I kvartszext – V. fok kapcsolatot, mely az összetett autentikus zárlat egyik jellegzetes akkordkapcsolata.

A kötet legfontosabb célja a funkciós gondolkodás megalapozása. A hangközökkel, harmóniákkal, dallamvezetéssel kapcsolatos gyakorlatok mind e cél megvalósítását segítik.

1. *Hangközök*: Új hangköz a decima. Újdonság a szűkített és bővített hangközök képzése (b2, b4, sz5, b5, sz7). A szűkített és bővített hangközök bevezetését a klasszikára jellemző modulációk, hangnemi kitérések indokolják. A b2 és a sz7 a domináns-irányú moduláció eszközeként, az emelt alapú IV. fokú szűkített szeptimakkordot alkotó hangjaiként kerülnek tudatosításra. A b5 az V. és az I. fokhoz kapcsolódik a kötet zenei idézeteiben. A hangközgyakorlatok a tercelésből kiindulva egyre inkább funkcióssá válnak, megjelenik a hangzat-elmélet is.

2. *Harmóniák*: Fontos pedagógiai pillanat a dúr és moll hármashangzat felépítésének tudatosítása. A IV. kötet bevezeti a funkció fogalmát, tanítja a három funkciót, az V^7 -et és oldási lehetőségeit, a domináns- tonika kapcsolatot. A kötet erénye a funkciók tudatosításának szisztematikus felépítése. A tonika és domináns funkció együtt kerül bevezetésre, e két funkció csak egymáshoz fűződő viszonyrendszerükben értelmezhető. A tankönyv a domináns-tonika viszony különböző formáinak bemutatásával egy időben kezdi el a szubdomináns funkció bevezetését.

Pozitívum, hogy mindhárom funkció esetében első lépésként a funkcióra leginkább jellemző basszushangok kerülnek tudatosításra. Ezután terjed ki a hallási tapasztalat szerzése az azonos funkcióhoz (akkordhoz) tartozó basszushangok vizsgálatára. A funkciós-hallás fejlesztése intonációs, olvasási, diktálási és rögtönzési gyakorlatokon történik.

3. *Kromatika*: A kötet behatóan foglalkozik a dallamalkotás, harmóniai felépítés és modulációk szempontjából egyaránt fontos kromatikával. A kromatika kétféle megjelenési módja: 1. alterált átmenőhangként a modulációt segíti, 2. ritmikai kitöltésként alkalmazza a zeneszerző. A

kromatika e kétféle használata jellemző a klasszikus stílusra, több zenei idézet kapcsán találkozunk vele a kötetben.

4. *Modulációk*: A IV. kötet egyik legfontosabb pedagógiai célja a leggyakrabban előforduló hangnemváltás, a domináns- irányú moduláció tudatosítása. A szolmizációváltás és a domináns irányú moduláció bevezetését a szerző a 3. osztály tananyagában alapozta meg. A szolmizációt kereső feladatok, a kvintváltó népdalanyag és a kapcsolódó kétrendszerű szolmizáció hasznos előkészítő gyakorlatai e moduláció bevezetésének. Az első három kötet alapos feldolgozása esetén a domináns-irányú moduláció, s annak értelmezése egy ismert „technikai megoldás” újabb megjelenési formájaként tanítható.

5. *Késleltetések*: Változatos formában, sok zenei idézetben jelennek meg a késleltetések. A késleltetések alkalmazásánál hallható „disszonancia – konszonancia” megfigyeltetése, a késleltető hang értelmezése fontos feladata az elméletoktatásnak. A későbbi összhangzattani elemzések szempontjából fontos az akkordhoz tartozó hangok elkülönítése a késleltető, vagy átmenő hangoktól. A tankönyvben bemutatásra kerülnek a leggyakoribb késleltetések, ezen kívül a jelenség fogalmának, írásmódjának tudatosítására is sor kerül.

V. kötet

A kötet folytatja a bécsi klasszikus stílus feldolgozását. Moduláló zenei idézetek, rendhagyó formák jelennek meg. Az év tananyagának feladatai közé tartozik a domináns irányú moduláció és a késleltetések gyakorlása. Emellett számos, a stílus árnyaltabb jellegzetességeit bemutató jelenséggel találkozunk.

I. rész Vokális zene

I. Mozart: *An die Freundschaft* – KV. 125/h: A mű kiválóan alkalmas a késleltetések megfigyelésére. A kvart-szextes késleltetés mellett a ⁷⁻⁶ -os, és kétféle kettős késleltetést, a ⁹⁻⁸ + ⁴⁻³ és ²⁻³ + ⁷⁻⁸ -as késleltetést tartalmazza a mű. A kettős késleltetések felismerése nehezebb, hiszen némely helyzetben különálló akkordként is értelmezhetőek. (191. ábra) A késleltetés elméleti magyarázata megtalálható az idézet végén. A műben domináns-modulációt is találunk.

191. ábra Késleltetések

III. Mozart: *Im Frühlingsanfang* – KV. 597.: Szűkített háromtagú forma. Az A periódus alaphangnemből a dominánsba modulál (B-dúr→F-dúr). A b rész „f” -orgonapont felett kromatikus dallamfordulatok és ennek megfelelően szűkített ill. bővített hangközök szólnak két ütem terjedelemben.³⁰¹ A visszatérés (av) első két ütemében kromatikusan „csúszó” szűkített harmóniák találhatók.³⁰²

IV. Mozart: *Des Kleinen Friedrichs Geburtstag* – KV. 529.: Az idézet az azonos hang különböző szerepben való megjelenésének gyakorlását segíti.³⁰³ Az Esz-dúr alaphangnemű műben³⁰⁴ első alkalommal a 4. ütemben található

³⁰¹ A moduláció és a hangnemi kitérés közti különbség magyarázata nagyon fontos. A hangnemi kitérés esetében az új hangnemből nincs zárlat. A modulációnál az új hangnem megerősítést nyer a zárlat által.

³⁰² Emelt alapú IV szűk szeptim, VII kvartszext, I szűkített kvintszext. A szűkített szeptimek írásmódja is tanítható a mű kapcsán.

³⁰³ Ilyen típusú idézet: IV. kötet- *Mozart: Három duó* – KV. 487. No. 5.

³⁰⁴ Eredeti hangnem: F-dúr.

„a” hang, a „b” kromatikus váltóhangjaként. A 6. ütemben a domináns-irányú modulációt készíti elő, mint a váltódomináns-akkord terc hangja.³⁰⁵

A szemelvény után a „fi” hang (mollban „ri”) domináns- modulációban betöltött szerepét tudatosítja a könyv.

Hiányosság, hogy a dal szövegét nem közli a tankönyv.

VII. Haydn: Trost unglücklicher Liebe: A mű hangszeres bevezetőjében és a kadenciáknál jól követhetőek a tipikus kettős késleltetések. Az álzárlat kétféle akkord-kapcsolatban analizálható: 17-18. ütem: V^7 - mollbeli VI. (192.ábra), 33-34. ütem: V^7 – VI. (193.ábra).

192. ábra Álzárlat V^7 - mollbeli VI. akkordkapcsolattal

193. ábra Álzárlat V^7 – VI. akkordkapcsolattal

A mollbeli akkord részletes magyarázata nem szükséges, bár a maggiore-minore jelenség ismeretében nem jelenthet nehézséget. (198. ábra)

Dobszay az Útmutató³⁰⁶ 37. oldalán a mű 14.-15.ütemében található V^7 – I^6 akkordfűzésre, mint álzárlatra hivatkozik: „A periódus álzárlattal (I^6) végződik, ez indokolja az utótag formai megismétlését.” Bár az ismétlést

³⁰⁵ Esz: II. fokú váltódomináns kvintszext: a-c-esz-f, majd szeptim f-a-c-esz= B; V kvintszext – V^7

³⁰⁶ Dobszay László: Útmutató A hangok világa V. szolfézs-könyv tanításához 37. oldal.

valóban ez a zárlat indokolja, az $V^7 - I^6$ kapcsolatot nem tekinthetjük álzárlatnak.

*„Álzárlat általános értelemben az oly összefűzés, melynél a domináns (hármás- vagy négyes-) hangzat nem oldódik a neki kadenciálisan megfelelő akkordra. Szűkebb értelemben álzárlatról csak akkor beszélünk, midőn a domináns hangzat nem az I., hanem a VI. fokra oldódik”*³⁰⁷

*„Álzárlat: ha V. fok vagy V^7 után I. fok helyett más akkord következik, álzárlat jön létre. Az I. fok leggyakoribb „helyettese” a VI. fok.”*³⁰⁸

*„A domináns szerepkörét elsősorban az V. fok tölti be, de gyakori helyettes a VII. fok. Ha a D – T fordulat a két fő „képviselő” (V.-I.) között jön létre, autentikus fölépés (kadenciális lépés) keletkezik. Ha a kettő közül az egyik funkciót a „helyettes” képviseli (VII.-I. vagy V.-VI.): a fordulat autentikus szekundlépés (álzárlatos lépés).”*³⁰⁹

A szubdomináns funkcióról tanultak és a funkcióhoz kötődő hallási tapasztalatok elmélyítésére is alkalmas a mű, melyben hosszabb, néhol két ütem terjedelmű (12-13.ü.) szubdomináns területek találhatók.

X. Mozart: Ridente la calma – KV. 210/a: Az ötödik fokú szeptim (V^7) fordításai közül a szekundfordítás (V^2) található a szemelvényben, új akkordkapcsolatban: $V^2 - I^6$. A 34.-41. ütemben négy zárlat követi egymást (V^7 -VI, V^2 - I^6 , V- I^6 , V^7 -I). Dobszay az Útmutató 40. oldalán ír e területről: *„Álzárlatokkal bővül a domináns hangnem is a visszatérés előtt.”* A 34- 41. ütemben valóban négy zárlat van, de ebből mindössze a 34. ütemben található V^7 -VI. fok kapcsolatot nevezhetjük álzárlatnak! (194. ábra)

³⁰⁷ Dr. Keszler Lőrinc: Összhangzattan 205.o. (EMB, Bp., 1952.)

³⁰⁸ Frank Oszkár: Hangzó zeneelmélet 60.o. (Comenius Bt., Pécs, 1997.)

³⁰⁹ Frank Oszkár: Zeneelmélet IV. rész A bécsi klasszika (Tankönyvkiadó Bp., 1972)

194. ábra Záratok a szemelvény 34-41. ütemében

XI. Mozart: Nocturno – KV. 436. No. 1.: Az idézet után található a II. fok (szubdomináns) felé irányuló hangnemi kitérés, majd az alaphangnembe való visszatérés egyik lehetőségének rövid összefoglaló ábrája. (195. ábra)

195. ábra A II. fok felé irányuló hangnemi kitérés összefoglaló ábrája³¹⁰

XII. Haydn: Fidelity: Új akkord a domináns nónakkord (továbbiakban: V⁹-akkord). Az V⁹ először a basszus domináns- orgonapontjával (c) együtt jön létre a 25. ütemben. A 27. ütemben az énekszólamban is, bontásban. Ugyancsak bontásban szerepel a 61. és 63. ütemben, itt D-dúrban. (196. ábra) Dobszay a nónakkordot nem, csak a megjelenő k⁹ és n⁹ hangközt magyarázza.

³¹⁰ Dobszay: A hangok világa V. kötet 33.o.

196. ábra Domináns nónakkord F-dúrban és D-dúrban

A mű hangnemi váza: d-moll → F-dúr → d-moll → D-dúr → d-moll → D-dúr. A modulációk nem követik az eddig megszokott hangnemi felépítést, a paralel hangnemek és a minore-maggiore váltakoznak a műben. A dal tartalmazza a domináns funkcióra „legerősebben húzó”, a bővített szextes akkordok csoportjába tartozó bővített IV⁶ akkordot. Jobb képességű osztályokban megfigyelhető az akkordban szereplő két alterált hang („lu-fi” – „b-gisz”) által bezárt bővített szext (továbbiakban: B6) hangköz, valamint kétirányú oldódása a domináns hangra („a”).

XIV. Schubert: Der Jäger – Op. 25. No. 14.: Az első, romantikából kölcsönzött idézetben az alaphangnem és a paralel hangnem között ingadozik a tonalitásérzet. Annak ellenére, hogy nem történik moduláció, az alterált hangok (vagy azok hiánya) folyamatosan a két hangnem közt (C-dúr – a-moll) tartják a zenei anyagot. Fontos feladat az alterált hangok szerepének elemzése. A bevezető 4. ütemében a „fisz-gisz” alterált hangok az a- dallamos mollt, a dal 10. ütemében a „gisz” az a-összhangzatos moll hangzást biztosítja (1. ábrarészlet). Az alterált hangok több esetben a kromatikus „ütemkitöltési” funkciót látják el (2. ábrarészlet). (197. ábra)

197. ábra Alterált hangok különböző szerepben

XV. Mendelssohn: Herbstlied – Op. 63. No. 4.: A duett modulációs „térképében”, a klasszikában megszokott autentikus irányokkal szemben sok *plagális hangnemi kapcsolat* fedezhető fel:

Rondótéma (A): e-moll

Közjáték (B): e-moll → a-moll (szubdomináns) → h-moll (szubdomináns) → e-moll (szubdomináns).

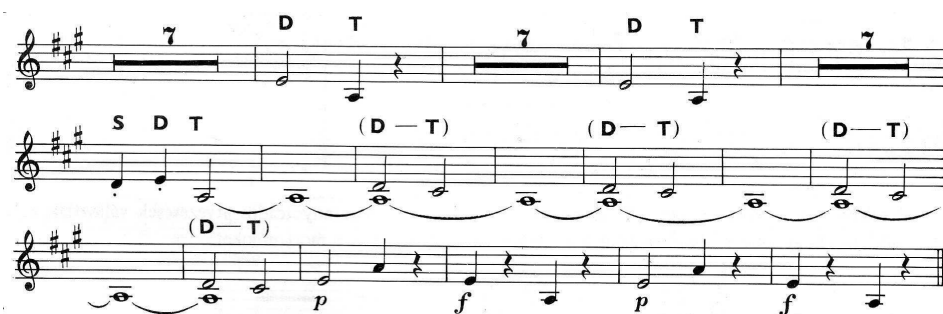
Rondótéma (Av1): e-moll

Közjáték (C): C-dúr (szubdomináns paralel hangnem) → e-moll (domináns paralel)

Álvisszatérés és rondótéma (A): e-moll

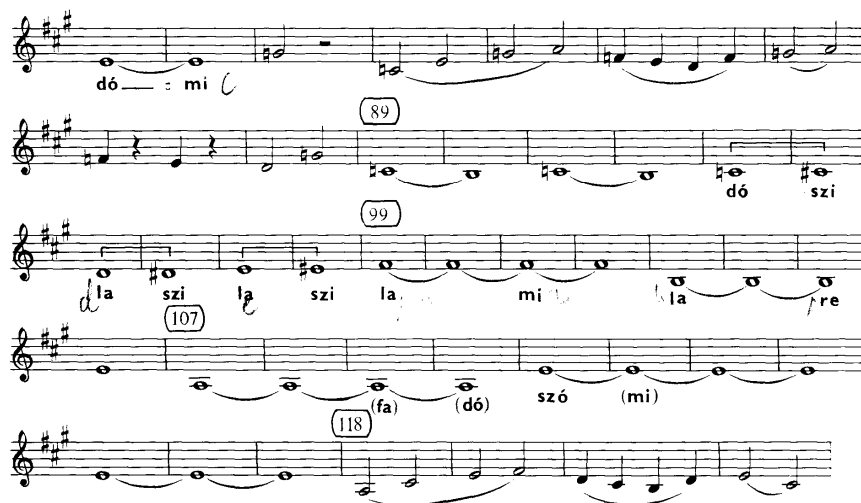
II. rész – Zenehallgatás

I. Mozart: A-dúr Klarinétkvintett: A mű feldolgozásának központjában a formai ismeretek szerepelnek és kiemelt szerepet kap a funkciós hallás fejlesztése is. A funkciós hallás fejlesztésére irányuló improvizációs és írásgyakorlatok azonos típusba tartoznak: a hallott dallam alá kell a funkciójelző basszust intonálni, ill. diktálás után lejegyezni. A IV. tétel kódjából készített „funkciós vázlat” az egyik legösszetettebb példa. A zenehallgatás során hallásban követendő a hangzóanyag, vizuálisan a vázlat, a megadott helyeken a megfelelő funkciós hangokat énekelve a dallamhoz. A figyelem nagyfokú koncentrációja mellett a belső hallás fejlesztésére is alkalmas e gyakorlat. (198. ábra)

198. ábra Funkciórend megfigyelését segítő vázlat

Hasonló példa kapcsolódik az I. tétel feldolgozásához. E vázlatban nem funkciókat jelöl *Dobszay* a hangok alatt, hanem a szolmizációt. E feladat elsősorban a modulációk megfigyelésére alkalmas. (199. ábra)

199. ábra Modulációk megfigyelését segítő vázlat

II. Haydn: G-dúr (Oxfordi) szimfónia: A szimfóniához a hallásfejlesztés és a funkciós gondolkodás szempontjából is több érdekes feladat kapcsolódik. A III. tétel feldolgozásánál elsősorban a partitúraolvasási készség fejleszthető. Megfigyelési szempont a belső szólamok felépítése, a dallam és a basszus kapcsolata, a tonalitások megállapítása. A II. tétel feldolgozásának célja a hangszerek hangszínének elkülönítése. A hangszínhallás gondozására kevés idő, lehetőség jut az alsófokú oktatásban, ezért kiemelten fontos ez a feladat.

A mű feldolgozásának ötletes, de kissé nehezen követhető gyakorlata az I. tételhez kapcsolódik, melyben *Dobszay* egy „vegyes” vázlatot készít a tétel kidolgozási részéből. A vázlat nem a zenei elemzés valamely kiválasztott szempontja szerint halad (funkció, hangszerfelismerés, szolmizáció), hanem mindig a zeneileg legfontosabb aspektust emeli ki. (200. ábra)

The image shows a musical score for an exercise. The top staff is a melodic line in bass clef with a key signature of one sharp (F#). It contains several measures with notes and rests. Below the staff, there are labels: 'hangnem megerősítés' (melodic reinforcement) and 'kadencia D-dúrban' (cadence in D major). The bottom staff is a rhythmic line in bass clef, showing a sequence of notes and rests. Below this staff, there are labels: 'egyszerű periodizálás' (simple periodization) and 'f' (forte). A circled number '72' is visible on the left side of the bottom staff.

200. ábra "Vegyes" vázlat zenehallgatáshoz

III. rész Gyakorló példák

A kötet e részét *Dobszay* elsősorban B tagozatos gyermekeknek szánta. A fejezetben található nagy mennyiségű gyakorlatból átlagos osztályokban is válogathatunk. A gyakorlatok elsősorban a funkciós hallás fejlesztésére irányulnak, a már megismert olvasási, diktálási, stb. típusfeladatok formájában.

ÖSSZEFOGLALÁS - az ötödik kötet harmóniai, funkciós-hallás fejlesztési jellemzői:

1. *Hangközök*: Új hangköz a bővített szext. A b6 a bővített szextes akkordok csoportjába tartozó alterált IV⁶- akkord (lu-dó-fi) jellemző hangközeként jelenik meg a kötetben. Tudatosítása nem szükséges, jobb képességű osztályokban érdekes megfigyelést jelent.

A kötet *pozitívuma*, hogy az új hangköz a 4. osztályban tanult bővített és szűkített hangközök analógiájára taníthatók.

2. *Késleltetések*: A késleltetések sokoldalú vizsgálata, a kettőskésleltetések bemutatása az egyik központi feladat az évben. A tudatosítást elméleti összefoglalás is segíti.

3. *Modulációk*: A domináns irányú moduláció rögzítése mellett a szubdomináns irányú hangnemváltás és hangnemi kitérés bevezetése a tanév legnagyobb jelentőségű újdonsága. Megjelenési formái: II. fokú hangnemi kitérés, szekvenciális anyagban a II. fok megjelenése, plagális hangnemkapcsolatokon alapuló modulációs váz.

4. *Álzárlat*: Az álzárlat változatos harmóniai megoldásait tartalmazza a kötet. A szerkesztés erénye, hogy az álzárlat bemutatása nem csupán a leggyakoribb V-VI. fok kapcsolatában kerül bemutatásra, hanem az V-mollbeli VI. fok vonatkozásában is.

A kötet *negatívuma*, hogy az Útmutatóban Dobszay álzárlatként utal az $V^7 - I^6$ és az $V^2 - I^6$ fordulatra is!

VI. kötet

I. rész – A korai barokk

1. Purcell: Részlet egy színpadi játékból: A mű két fontos jelensége a „tonika-domináns inga” (7-14. ütem), és a *continuo*. A tananyag tartalmazza a continuo írásmódjának magyarázatát. A zenei részletet hangközvázlat követi, mely a mű egyes részeinek hangköz-kivonata.³¹¹

2. Purcell: Részlet a Dido és Aeneas c. opera II. felvonásából: Az operából kivett rövid *arietta* 9-16. ütemében szekvenciák és sorozatos modulációk által létrejövő *mikrotonalítások* találhatók. A B rész (9-12. ütem) kéttagú szekvenciájának első tagja tonika (a-moll), a második tag a VII. fok dúr hangneme (G-dúr). A B szakasz második fele ennek paralel hangnemébe modulál (e-moll), zárlatában (16. ü.) az e-moll átértékelődik domináns

³¹¹ Ez a kivonat szinte minden Purcell mű után megtalálható, pedagógiai haszna felbecsülhetetlen. Egyrészt könnyebbé teszi a harmóniaelemzést, segít megfigyelni a műre jellemző hangközmeneteket, másrészt gyakoroltatja a zenei „vázlat” készítését.

hangnemmé (de nem domináns akkorddá). A C rész már alaphangnemben kezdődik.³¹²

3. Purcell: Részlet egy színpadi játékból: A mű hangnemi vázlata: e-moll→ G-dúr (paralel)→ D-dúr (domináns irány)→ a-moll (domináns irányú kitérés)→ e-moll (domináns irány). Az első paralel hangnemre irányuló moduláció után minden új hangnem domináns felé törekszik. Legfontosabb feladat a hangnemváltások eszközeinek megkeresése. A párhuzamos dúrba való átmenet legegyszerűbb eszköze látható a 4. ütemben: a moll vezetőhangját leszállítva a dúr domináns hangját kapjuk – „szi→ szó”, „disz→ d”. (201. ábra)

201. ábra Moduláció párhuzamos hangnembe alterált hanggal

4. Purcell: Zenekari részlet: Az idézet háromtagú barokk szekvenciájának utolsó tagja összetett autentikus zárlatban végződik: III-VI[#], II-V, I-IV-V-I. (17-21.ü.)³¹³

7. Purcell: Ünnepi óda 1698: A szemelvény egyik érdekessége a „rondó-szerűen” visszatérő F-dúr hangnem. Az óda hangnemi vázlata: d-moll→ F-dúr→ a-moll→ F-dúr→ g-moll→ F-dúr→ d-moll. A hangnemek gyakori váltakozásának másik érdekessége, hogy a modulációkat *Purcell* „váratlanul”,

³¹² A hangnemek közti gyakori „átjárás” a reneszánsz hagyomány nyoma, *Purcellnél* és általában a kora barokkban nagyon jellemző. A sok kitéréstől, modulációtól a hangnemek nem olyan „stabilak”, mint a klasszikában.

³¹³ A szekvenciában, a szerkesztés jellegzetessége miatt olyan harmóniak is szerepelnek, melyek általában ritkán fordulnak elő önállóan. A szekvencia felülírhatja az összhangzattani szerkesztési szabályokat is.

előkészítés, utalás nélkül hajtja végre, a váltás inkább csak az előadásmóddal érzékeltethető. (202. ábra) Intonációban ezért nehézséget okozhat egy-egy új hangnemben lévő terület indulása.

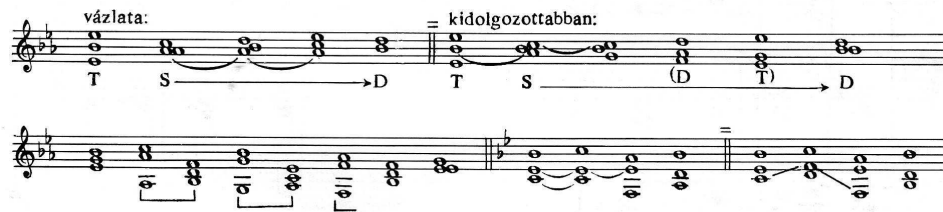

202. ábra Előkészítés nélküli moduláció

9. Purcell: Betét egy színpadi játékhoz: Intonációs nehézséget okozhatnak a dallam nagy ugrásai ($\uparrow k6$, $\downarrow k6$). A G-dúr alaphangnemű részlet³¹⁴ először D-dúrba (domináns hangnembe) modulál (7-8. ü.), majd ezt követően egy rövidebb e-moll terület következik (12. ü.). A D-dúrhoz képesti II. fok mollja itt nem szekvenciális anyagban, hanem önállóan jelenik meg.

10. Purcell: Ária: A concertáló ária két oboa-szólamának analízise a hangközhallás, az intonáció és a hangközelmélet fejlesztését segíti. A hangszer-pár hangközei, harmóniai összevethetők az énekszólam azonos helyeinek harmonizálásával.

Az ária néhány területének anyagából harmóniai vázlatokat közöl a tankönyv. Az ábrához kapcsolódó feladat célja az ária azon szakaszainak megkeresése, melyek a vázlatban látható harmonizálásra épülnek. (203. ábra)

³¹⁴ Eredeti hangnem: F-dúr.

11. Purcell: Dal: A dal modulációs vázlata: h-moll → D-dúr (paralel) → fisz-moll (domináns paralel) → h-moll (szubdomináns irány- alaphangnem) → D-dúr (paralel) → A-dúr (domináns irány) → h-moll (szubdomináns paralel - alaphangnem). A 12-13. ütem fisz-moll zárlatát megelőző együtthangzásban a dallam és a basszus közt n7 hangzik.

12. Purcell: Minuet: A hangnemkapcsolatok több formája figyelhető meg a műben, melynek modulációi nagyrészt szubdomináns irányba törekednek. Teljes művön szisztematikusan végigvonuló, szubdomináns irányú modulációk sora első alkalommal jelenik meg a tankönyvben. A 9. ütemtől kezdve moduláció-sorozat indul: D-dúr → G-dúr (szubdomináns) → C-dúr (szubdomináns) → a-moll (párhuzamos moll) → A-dúr (maggiore) → D-dúr (szubdomináns, alaphangnem). A mű alkalmas ezen kívül a négyeshangzat-fordítások, elsősorban szeptim- és szekundakkordok analízisére.

17. Purcell: Nyitány-zene osztinató basszus fölött: Legfontosabb feladat a basso ostinato harmóniai szerkezete, főhangjai. *Dobszay* ezt kiemelt vázlatban is közzéteszi a mű után. A g-mollban lévő basso ostinatójának fő hangjai: „g”- „c”- „d” hangok + zárlat. A három főhang a három funkciót reprezentálja g-mollban.³¹⁵ (204. ábra)

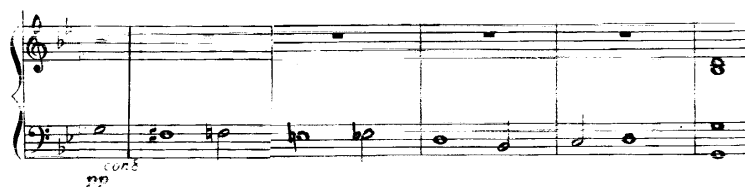

204. ábra A basso ostinato funkciós szerkezete

³¹⁵ A mű elsősorban az új típusú formai szerkesztés bemutatása miatt került a kötetbe. A szerkesztés – a basszus állandó ismétlődése feletti dallamvariánsok – miatt harmóniai változatosságot nem tartalmaznak e példák. Dallami szempontból az azonos funkcióra épülő dallamfigurációk különbsége fontos.

20. Purcell: Recitativ és passacaglia a Dido és Aeneas-ból: A barokk operairodalom egyik legismertebb áriája zárja a *Purcell* idézetek sorát. Az áriát³¹⁶ recitativo előzi meg. A dallam C''-ből indulva félhangonként ereszkedik le a D'-ig (kivétel ez alól a Fisz', mely csak a 8. ütemben szerepel) így érintve mind a tizenkét hangot.³¹⁷

Az ária alapját képező basso ostinato dallama szintén a lefelé csúszó kromatikára épül.³¹⁸ Az 5 ütemes egység tizenkétszer hangzik fel a műben, az 1. 11. és 12. alkalommal *ritornell* formájában. (205. ábra)

205. ábra Passacaglia basszus kromatikával

A dallam első egysége 9 ütemig tart, a drámai hatást fokozza az énekszólam felfelé törekvése: g'- a'- b'- h'- c'' (5-7. ü.), szemben a basszus lefelé haladó kromatikájával. Fontos dramaturgiai elem a lefelé hajló szekundlépés, a „sóhajmotívum”, mely a dallamban és kíséretben az egész művet végigkíséri. A 48. ütemben a kíséretben megszólaló, az ária csúcshangjáról (g'') induló, k2-ként „lecsúszó” sóhajmotívumok egészen a g' záróhangig haladnak, felidézve a recitativo mind a 12 hangot bejáró hangkészletét.³¹⁹ Legfontosabb analizálandó jelenségek: kromatika, késleltetések szerepe a zenei anyagban, a basso ostinato feletti „belső szólamok” változatossága, a recitativo és ária harmóniai kapcsolódása.

³¹⁶ *Purcell a song=dal* megnevezést használja.

³¹⁷ A kromatika gyakori jelenség a barokk zenében, a rendkívüli, emelkedett, ihletett feszültséggel teli hangulatok ábrázolására használták. A későbbi korokban is jelentőségteljes a kromatika használata, mindig nagy „húzóerőt” jelent a zenében, a művek egy-egy kiemelten fontos pontján való alkalmazása dramaturgiaiilag erősíti a zenei anyagot.

³¹⁸ A barokkra jellemző, kedvelt la- szó-fa- mi basszusmenet kromatikus változata.

³¹⁹ A művel részletesen foglalkoztunk *A kötetek formai elemzése és a formaérzék fejlesztésének gyakorlatai* c. fejezetben.

II. rész – J. S. Bach zenéje

Rövidebb szemelvények, gyakorlatok

21. Bach: D-dúr menüett³²⁰ – 22. Bach:d-moll menüett³²¹ – 23. Bach:d-moll dal a Notebüchleinből – 24. Bach: Részlet a Parasztkantátából: A négy *Bach* idézet a 4-5. osztályos anyag ismételtesére alkalmas, a műveket diktálási feladatként dolgozza fel *Dobszay*. Forma- és harmóniaviláguk a klasszikus stílushoz közelít, a négy példából háromban domináns moduláció található.

25 - 28. Bach: Részletek a Parasztkantátából: A négy részlet hangközelmélet és a funkció-gyakorlásra alkalmas. A 25. szám alatt található részletben a basszushoz megadott hangközt kell hozzájátszani, a feladat újabb előgyakorlatnak tekinthető a későbbi számozott basszus-készítéshez. (206. ábra)

206. ábra Számozott basszus előkészítő gyakorlata

A 26. szám alatti múnél a dallamhoz a legegyszerűbb funkciójelző basszust készítése a feladat, majd az elkészített funkciós vázlat összehasonlítása a *Bach* által harmonizált azonos dallammal.

Korálok: *Dobszay* tizenegy (részben átdolgozott) korált közöl a fejezetben.³²²

Feldolgozásuknál néhány fontos pedagógiai szempontot kell érvényesítenünk:

1. A korál dallamot minden esetben szükséges kotta nélkül megtanítani a belső szólamokra irányuló hatékonyabb figyelem miatt.

³²⁰ Eredeti hangnem: G-dúr

³²¹ Eredeti hangnem: g-moll

³²² A könnyebb énekelhetőség kedvéért – és mivel vegyeskari hangzásra nem számíthatunk – néhány korál 2-3 szólamban kerül közlésre a tankönyvben.

2. Annak ellenére, hogy néhány korál nem négy szólamban található a kottában, a feldolgozás befejezésével meg kell szólalnia az eredeti, négyszólamú változatnak is!³²³

3. A tizenegy példát egész évre elosztva ajánlott tanítani, s nem egymás után haladva. Optimális esetben minden szolfézsóra anyagában megjelenik egy-egy korál ill. korál részlet.

A korálokhoz kapcsolódó feladatok igen sokrétűek: diktálási példák, funkciók, modulációk, késleltetések megfigyelésének, elemzésének gyakorlatai, a hangnemkapcsolatok megállapításának feladatai, összetett autentikus zárlat gyakorlási példái. Emellett alkalmasak a hangközelmélet gyakorlására, intonációs gyakorlatnak és a belső hallás fejlesztésére is.

Áriák

40. Bist du bei mir – BWV 508.: A 4+5 ütemes, aszimmetrikus periódusokból felépülő műben a periódus utótagja külön harmóniai vizsgálatot is szükségessé tesz. E frázis öt alkalommal jelenik meg a műben (kétszer F-dúrban, kétszer B-dúrban, egyszer g-mollban), harmonizálása a dúr szakaszokban megegyezik, a moll területen pedig csak kis mértékben tér el. A szűkített szeptim ismétlésére is alkalmas az ária. (A 207. ábrán az A periódus utótagja (5-9.ü), a B periódus utótagja (14-18.ü.) és a C periódus utótagja (23-27.ü.) látható.)

Handwritten harmonic analysis below the piano part:

T: $\frac{1}{9} \frac{1}{4} \frac{1}{9}$ 1 $\frac{1}{9}$ N^6 $\frac{1}{9}$ V^7 1 N^6 V 1

³²³ Kis létszámú osztályban egy-két szólam hangszeren is megszólalhat.

zum Ster - ben und zu mei - ner Ruh, zum Ster - ben und zu mei - ner Ruh.
 úgy vá - rom majd a jó ha - lált, úgy vá - rom majd a jó ha - lált.

es drück - ten dei-ne scho - nen Han - de mu die got-reu - en Au - gen zu.
 szép uj - jád zár-ta hü sze - mem le, a vég-ső perc, ha rár-ta - lált.

B: IV^7_4 I^6_4 IV^6_4 V^7_4 I V I

G: IV^7_4 I IV^6_4 V I V I

207. ábra Dallami és harmóniai azonosságok az ária periódusainak utótagjaiban

A műhöz kapcsolódik a tankönyvben egy félreérthető ábra mely egy szolmizációval lejegyzett akkord-sort fokszám-jelzésekkel ír le. A későbbi összhangzattani tanulmányok szempontjából kifejezetten káros e példa, hiszen fokszámjelzéssel nem jelölhetünk egyetlen hangot. (208. ábra)

d'	d'	d'		I'	I'	I'
l	s	f		VI	V	IV
fi,	s,	l,	NEM =	# IV,	V,	VI,

208. ábra Félreérthető jelölés fokszámokkal

41. Bach: Ária a Parasztkantátából: A gazdagon harmonizált ária feldolgozása legalább két órát igényel. A több lehetséges megfigyelési szempont közül kettőt emelünk ki az analízisben.

1. Fontos tapasztalat a modulációk megfigyelése. A hangszeres bevezető 8 ütemét vizsgálva fontos jelenséggel találkozhatunk: a mellékfokokon megjelenő mellékdominánssal és modulációs lehetőségeivel.³²⁴

2. Másik tapasztalat az azonos dallam alatt azonos harmóniai rendben megszólaló, különböző dallam – és ritmusvariánsokban megjelenő basszus. Az ária kezdetekor *Bach* egyszerű negyed-kíséretes basszussal támasztja alá a dallamot, a 23. ütemtől mozgó basszust alkalmaz.³²⁵

42. Bach: Ária a 142. kantátából: A mű elsősorban a szekvenciák gyakorlására ad lehetőséget, az idézetet hangközmeneteket követik, ezek megfeleléseit kell az áriában megtalálni. (209. ábra)

209. ábra Hangköz kivonat az ária részleteihez

43. Bach: Recitativ és ária a 142. kantátából: Az ária kapcsán a „domináns-tonika viszony” megjelenési formái gyakoroltathatók, valamint az *elízió* fogalmának magyarázata. „*Elízió*nak nevezzük, ha a záró tonika helyett indító tonikát hallunk. Néha egy hangon találkozik a befejezés és a kezdés: az ilyen hangnak kettős frazeálása van („doppelfraziert”)”³²⁶ Az elízió megfigyeltetése korábbi időpontban elkezdhető. A 17. szám alatt található műnél - *Purcell: Nyitány-zene osztinató basszus fölött* – a ground basszus

³²⁴ A mellékdomináns akkordok dominánssként viselkednek és autentikusan oldódnak. Jelen esetben fiszmollban a md. IV⁷ akkord VII. fokra – mint tonikára – E-dúrra oldódik (3-4. ütem). A 6-7. ütemben az E-dúr md. VI⁷ az E-dúr II fokára, azaz fisz-mollra oldódik.

³²⁵ A zenei anyag ilyen „dúsítása” *Bach* zenéjének jellemző vonása, stílusismereti szempontból is fontos megfigyeltetése.

³²⁶ *Dobszay: A hangok világa VI. kötet 83. o*

zárlatának tonikája a basszustéma következő indulásának első hangja, ez esetben is elízióról beszélünk.³²⁷

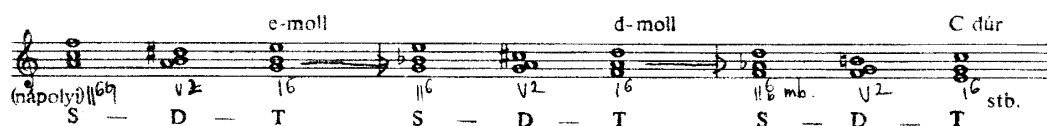
III. rész – Zenehallgatás: Bach: a-moll hegedűverseny

I. tétel: Az I. tétel feldolgozása változatos gyakorlatokkal történik. A funkciókkal, hallásfejlesztéssel, akkord-elmélettel foglalkozó feladatok közül három, jellegzetes barokk szekvenciát bemutató gyakorlatot emelünk ki. Az első példán egyszerűen követhető a szekvencia szervezőelve. (210. ábra)

210. ábra Szekvencia autentikus lépésekkel

A következő szekvenciális menet harmóniaváza: „S-D-T”, különböző módon alterált $II^6 - V^2 - I^6$ akkordokkal.³²⁸ A tonikai I^6 kvint hangjának alterálásával (félhangos leszállításával) kapjuk meg a következő szekvenciatag II^6 -jét.

211. ábra Funkciós kört bejáró szekvencia

A harmadik szekvencia érdekessége, hogy nem modulál, hanem az e-moll keretein belül marad. (212. ábra)

212. ábra Azonos hangnemi kereten belül maradó szekvencia

³²⁷ Az állandóan ismétlődő basso ostinato 4. üteme V. fok, oldását a következő 4 ütemes basszus téma indulásával nyeri el.

³²⁸ A szekvencia 1. tagjában nápolyi szext, 2. tagjában alteráció nélküli II^6 , 3. tagjában mollbeli II^6 hallható.

Dobszay e szekvenciához a hegedűszólam 73-81. üteméből készített kivonatot. Mivel e formában nem egyértelmű, hogy szekvenciáról van szó, érdemes lenne a hegedűszólam vonatkozó részletét is közölni. (213. ábra)

213. ábra Bach: a-moll hegedűverseny I. tétel – részlet

II. tétel: A tételben a modulációk figyeltethetők meg. A kiemelt feladatban *Dobszay* az osztinátószerű kísérőanyag funkciós vázlatát közli (214. ábra). A tételben a gyermekeknek azokat a helyeket kell megtalálni, melyek e harmóniai vázra épülnek. A feladat nehézsége, hogy e részek különböző hangnemekben jelennek meg a tétel során.

vázlata

214. ábra A tétel kezdete és funkciós vázlata

III. tétel: A tételt feldolgozó egyik gyakorlatban a két hegedűszólam a domináns- irányba moduláló dallamot szólamcserével játssza. A téma először C-dúrban a II. hegedűn szólal meg, az I. hegedű szext távolságban kíséri.³²⁹ A téma második, G-dúr megjelenésénél felcserélődnek a szólamok, az együtthangzó hangköz tercre változik.³³⁰ A hangközfördítés felfedezése mellett hasznos megvizsgálni azt, hogy mely okból tér el Bach egy-egy zenei pillanatban a szigorú szext – ill. tercpárhuzamtól.

Az első eltérés mindkét esetben a téma 2. ütemében található. A kísérőszólam a C-dúr témánál „a” helyett „g”-t, a G-dúr témánál „e” helyett „d”-t játszik. A jelenség magyarázata mindkét esetben azonos. A hangköztávolság megváltoztatásával Bach megerősíti a terület tonikai funkcióját.

A 3. ütemekben található eltérés nem okoz funkciócserét, a változtatás oka az V⁷ oldása. Szigorúan követve a hangközmenet logikáját, a kísérőszólamok a tonikai alaphangot – „c” ill. „g” – nem a vezetőhangról (alulról), hanem felülről érnék el. Ez esetben mindkét szólam felülről érkezne a tonikára. Szébb megoldás a tonikai hangok kétirányból való megközelítése. (215. ábra)³³¹

215. ábra A hangköztávolság eltérésének helyei

³²⁹ A kottában a témakezdet hangneme G-dúrként van megadva, tévesen!!!

³³⁰ A jelenséggel a gyermekek már találkoztak a hangközfördításokat gyakoroltató példánál.

³³¹ Az ábrán zárójelbe téve azon hangok láthatók, melyek a szigorú szext- ill. tercpárhuzam megtartásakor hangzanának.

A polifónia Bachnál: A fejezet egy-egy példát tartalmaz a különböző imitációs szerkesztésen alapuló műfajokból. Dallami szempontból elsősorban a *dux-comes* hangnemi viszonyainak, a *reális és tonális válasz* dallami különbségeinek, a téma különböző transzformációinak felfedezése, megbeszélése a cél.

ÖSSZEFOGLALÁS - a hatodik kötet harmóniai, funkciós-hallás fejlesztési jellemzői:

1. *Harmóniák:* Dobszay a kötetben a harmóniák megfigyelését kiterjeszti a szeptimfordításokra, különös tekintettel az V^2 akkordra. Az alterált akkordok közül a mollbeli és a bővített szextes akkordok egyaránt szerepelnek a zenei idézetekben. A szemelvényekben megjelennek domináns szeptim különböző fordításai és az V^9 .

A kötet egyik legnagyobb *pozitívuma* egy nagy pedagógiai haszonnal járó feladattípus alkalmazása. A kötetben minden zenei idézet után található harmóniai váz, mely hol két, hol többszólamú. E kivonatok minden esetben a mű egy-egy fontos területét, szerkesztési alapelvét ábrázolják. E vázlatot kell a mű megfelelő helyével azonosítani. Könnyebbé teszi a harmóniaelemzést, segít megfigyelni a műre jellemző hangközmeneteket, gyakoroltatja a zenei „vázlat” készítését. A gyakorlat akkor a leghasznosabb, ha a vázlaton ábrázolt jelenség a műben különböző hangnemi keretekben jelenik meg. Ez esetben a harmóniai kivonat egy szerkesztési sémát mutat be, mely nem egy műhöz, hanem egy stílushoz köthető. Bővíthető a megismert stílusjegyek köre. A szerkesztési alapelvek fogalmi absztrakciójára is sor kerül.

2. *Modulációk:* Újdonság a gyakori modulációk miatt megjelenő mikrotonalitások vizsgálata. A mikrotonalitások elsősorban a reneszánsz és XX. századi zenét jellemzik. A jelenség vizsgálata segít a tonalitást gyakran

váltó vagy alaptonalitás nélküli művek feldolgozásakor, a helyes hangnem megállapításánál. E készség fejlesztése elsősorban a modern zene analízisében szükséges. A vizsgált hangnemkapcsolatok köre kiszélesedik. Szükségessé válik a modulációk eszközeinek megfigyeltetése, a szabályszerűségek tudatosítása. Kiemelt szerepet kapnak a szubdomináns-irányú modulációkat bemutató példák, gyakorlatok. Ennek kapcsán a mellékdomináns akkordok modulációs lehetőségeinek vizsgálatára is sor kerül. Alapfeladat a tipikus barokk szekvencia és a szekvencia-alkotás megfigyelése.

3. *Új típusú kíséret: continuo.* Feldolgozása a megfigyeléstől a számozott basszus értelmezésének magyarázatáig terjedhet, az osztály képességeinek figyelembevételével. *Pozitívum* a continuo készítés alapjainak gyakorlati alkalmazáson keresztüli bevezetése. *Negatívum:* szerencsés lenne, ha a kötetben szerepelne legalább egy példa, melyben a continuo teljesen ki van dolgozva.